

Witold Filipczak

Sejmiki ziemi czerskiej 1780-1786

Przegląd Nauk Historycznych 9/1, 139-180

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WITOLD FILIPCZAK
UNIwersytet Łódzki

Sejmiki ziemi czerskiej 1780-1786

Ziemia czerska odgrywała dużą rolę w życiu parlamentarnym województwa mazowieckiego. Była drugą, po łomżyńskiej, co do powierzchni z dziesięciu ziem je tworzących. Obejmowała obszar 4189 km² (nieco mniejszy niż województwo płockie)¹. Ziemia czerska zajmowała pierwsze miejsce w hierarchii księstwa mazowieckiego². Kasztelan czerski był drugim, po wojewodzie mazowieckim, senatorem na tym obszarze³. Na uwagę zasługuje też nietypowa dla regionu struktura miejscowej szlachty. W XVI w. powiat czerski miał najmniejszy na Mazowszu udział szlachty zagrodowej⁴. W okresie staropolskim obok stołecznego w skład ziemi wchodziły jeszcze trzy powiaty: grójecki (nazywany w źródłach grodzieckim), warecki i (od 1539 r.) garwoliński⁵. Czołowa rola ziemi czerskiej w życiu parlamentarnym województwa mazowieckiego nie znalazła

¹ *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku* (Atlas historyczny Polski, t. VII), red. W. Pałucki [dalej: *Mazowsze w II poł. XVI w.*], cz. 2, Warszawa 1973, s. 59.

² J.A. Gierowski, *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław 1948, s. 27. J.A. Gierowski stwierdził, że w 1778 r. ziemia czerska żądała przeniesienia do Czerska obrad sejmiku generalnego. Jednak w przywołanym laudum gospodarskim nie ma o tym mowy. Napisano jedynie, że Czersk to miasto „zjazdom naszym wyznaczone” (chodziło o sejmiki ziemskie) i starano się o poprawę jego położenia: Laudum sejmiku w Czersku z 18 VIII 1778, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: BPAU], rkps 8320. Teki Pawińskiego nr [dalej: TP] 3, k. 457-457v.

³ *Volumina legum* [dalej: *Vol. leg.*], t. VII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 292. *Porządek Senatus et Ministerii*.

⁴ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, oprac. A. Pawiński, t. V: *Mazowsze*, Warszawa 1895, s. 67-68.

⁵ *Mazowsze w II połowie XVI w.*, cz. 2, s. 44.

odzwierciedlenia w dotychczasowych badaniach historycznych. Brak jest odrębnych prac dotyczących życia sejmikowego tego terenu, choć osobnych publikacji doczekały się ziemie warszawska, różańska oraz liwska⁶. W tej sytuacji podstawowe znaczenie mają monografie Józefa A. Gierowskiego i Jolanty Choińskiej-Miki, które dotyczą życia sejmikowego Mazowsza⁷. Nieliczne są prace, w których pisano o życiu sejmikowym ziemi czerskiej w II połowie XVIII w. Stosunkowo najwięcej informacji można znaleźć w książkach Marii Czeppe (dla schyłku panowania Augusta III) i Wojciecha Szczygielskiego (sejmiki lutowe 1792 r.)⁸. O sejmikach czerskich, w kontekście konkretnych kampanii sejmikowych, wspominali również w swych pracach Jerzy Michalski (sejmiki z 1788 r.), Zofia Zielińska (1790), Tomasz Szwaciński (1764) i autor tych słów (1778)⁹. Lata 1780-1786 stanowią więc okres, który do tej pory nie był badany.

W organizacji, dominującego na Mazowszu, stronnictwa regalistycznego rok 1780 przyniósł istotne zmiany. Związane były one ze śmiercią szefa Gabinetu Stanisława Augusta, Jacka Ogrodzkiego, oraz kanclerza koronnego Andrzeja Młodziejowskiego¹⁰. Coraz więk-

⁶ J. Rafacz, *Sejmik gospodarski ziemi warszawskiej w latach 1717-1775* (odbitka z: „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego w Warszawie”. Wydział II, t. XXXII, 1939), s. 2-6; J. Choińska-Mika, *Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej w latach 1587-1605 w opinii szlachty ziemi różańskiej*, [w:] *Kultura. Polityka. Dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa 1990, s. 91-107; A. Sucheni-Grabowska, *O sejmiku ziemi liwskiej w latach 1542-1695*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI-XVII wieku. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993, s. 29-38; L. Zalewski, *Szlachta ziemi liwskiej. Sejmiki – urzędy – herbarz*, Warszawa 2005, s. 19-57.

⁷ J.A. Gierowski, *op. cit.*; J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998.

⁸ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha*, Warszawa 1998, s. 179-183; W. Szczygielski, *Referendum trzociemajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 148-149, 166-168.

⁹ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 2, s. 350-351; Z. Zielińska, „O sukcesji tronu w Polsce” 1787-1790, Warszawa 1991, s. 209; eadem, *Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonania sejmu*, „Wiek Oświecenia” 1993, t. IX, s. 121; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 69; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 1, s. 38.

¹⁰ J. Michalski, *Ogrodzki Jacek Bartłomiej Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PŚB], t. XXIII, Wrocław 1978, s. 648-650; W. Filipczak,

szą rolę wśród stronników króla odgrywał, jego brat, biskup płocki (od roku 1784 prymas) Michał Poniatowski¹¹. Śmierć A. Młodziejowskiego utworzyła drogę do biskupstwa poznańskiego i pieczęci wielkiej koronnej, po kilkumiesięcznym pełnieniu urzędu podkancelerzego, Antoniemu Onufremu Okęckiemu. Ten bliski współpracownik zmarłego był związany z Mazowszem i miał rodzinę w ziemi czerskiej¹². Objęcie przez A.O. Okęckiego diecezji poznańskiej miało znaczenie, gdyż należał do niej archidiaconat warszawski (nowy ordynariusz przyjął tytuł biskupa poznańskiego i warszawskiego), w którego granicach znajdowała się niemal cała ziemia czerska¹³. Lata osiemdziesiąte XVIII w. przyniosły zmiany w obsadzie urzędu wojewody mazowieckiego. Było to istotne dla miejscowego życia parlamentarnego. Do wojewody należało zwoływanie sejmików elekcyjnych¹⁴. W roku 1781 województwo mazowieckie otrzymał Andrzej Mokronowski, blisko związany wówczas z królem (morgantyczny mąż jego siostry – Izabeli Branickiej). A. Mokronowski przyjaźnił się także z A.O. Okęckim, którego był wujem¹⁵. W 1784 r. województwo mazowieckie, po śmierci poprzednika, uzyskał kolejny wpływowi regalista, wcześniej sekretarz wielki koronny, Antoni Małachowski¹⁶. Urząd kasztelana czerskiego pełnił w badanym okresie, utalentowany polityk związany z dworem, Tomasz Ostrowski, który interesował się obsadą miejscowych urzędów¹⁷.

Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780-1782, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 80-81.

¹¹ Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] PSB, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 456-457.

¹² H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Okęcki Antoni Onufry*, [w:] PSB, t. XXIII, s. 659-660. O rodzinnych związkach A.O. Okęckiego z ziemią czerską świadczy to, iż w grudniu 1780 popierał swego krewnego Kazimierza Okęckiego, wojskiego większego czerskiego, do urzędu miecznika tej ziemi: A.O. Okęcki do króla z 8 XII 1780, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps [dalej: BCz] 729, s. 139.

¹³ W. Müller, *Diecezje w okresie potrydenckim*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. II: *Wiek XVI-XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969, s. 239-240.

¹⁴ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572-1632)*, Warszawa-Kraków 1984, s. 146; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 36.

¹⁵ E. Rostworowski, *Mokronowski Andrzej*, [w:] PSB, t. XXI, Wrocław 1976, s. 590-592.

¹⁶ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Małachowski Antoni*, [w:] PSB, t. XIX, Wrocław 1974, s. 388-389.

¹⁷ Antoni Onufry Okęcki do króla z 18 X 1781, BCz 678, s. 347; A.O. Okęcki do króla z 8 XII 1780, BCz 729, s. 139. Na temat roli T. Ostrowskiego por. T. Ki-

Niewiele wiadomo o sejmikach ziemi czerskiej w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XVIII w. Na sejmie 1776 r., kluczowym dla układu sił politycznych w Rzeczypospolitej, sejmik czerski reprezentowali regalista Franciszek Bieliński, starosta czerski, oraz Antoni Pułaski, starosta czereszynski. Zostali oni wybrani spośród dziesięciu ubiegających się o funkcję kandydatów¹⁸. Wprawdzie A. Pułaski był związany z opozycją magnacką, jednak w tym okresie utrzymywał poprawne relacje z dworem. Na samym sejmie nie przejawiał zresztą aktywności¹⁹. W instrukcji poselskiej znalazł się, sprzeczny z politycznymi celami dworu, postulat ograniczenia władzy Rady Nieustającej do uprawnień przysługujących niegdyś radom senatu²⁰. Na sejmiku poselskim w sierpniu 1778 r. mandaty na sejm uzyskali chorąży stężycki i podstarości czerski Marcin A. Pniewski (przewidziany w „plancie” dworskiej), a także pisarz ziemski czerski Baltazar Jasiński (zastąpił on promowanego początkowo do funkcji przez regalistów starostę czerskiego F. Bielińskiego)²¹. Instrukcja poselska zawierała kilka punktów (m.in. postulaty przywrócenia sejmików relacyjnych, sprzeciw wobec nowych podatków), które były krytycznie oceniane przez dwór²².

Przygotowania do czerskiego sejmiku poselskiego w roku 1780 są słabo znane. Niewątpliwie kandydatem dworu na posła był marszałek sejmu z 1776 r., Andrzej Mokronowski. Podobno kandydaturę przyszłego wojewody zwalczać mieli Staniszewscy i Zabrowscy, którzy pragnęli zapewnić mandat byłemu deputatowi Wojciechowi Moszczeńskiemu, żonatemu ze Staniszewską. Według relacji A. Ostrorogowej, bratanicy chorążego czerskiego Pawła Boskiego, miał go promować jeden z liderów opozycji, hetman wielki koronny Franciszek Ksawery Branicki. Również starosta czerski F. Bieliński podobno popierał W. Moszczeńskiego²³. Wiarygodność

z walter, *Ostrowski Tomasz Adam*, [w:] *PSB*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 580; Z. Szczańska, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775-1792*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. XXVII, z. 1, s. 72; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 224.

¹⁸ Laudum sejmiku w Czersku z 15 VII 1776, BPAU 8320. TP 3, k. 441.

¹⁹ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni*, [w:] *PSB*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 367.

²⁰ Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 15 VII 1776, BPAU 8320. TP 3, k. 443v.

²¹ Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 15 VII 1776, BPAU 8320. TP 3, k. 443v.

²² Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 17 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 452-453; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 139.

²³ A. Ostrorogowa do króla z 12 VIII 1780, BCz 678, s. 683-684.

tęgo przekazu może budzić wątpliwości. Trudno stwierdzić, czy jego autorka była osobą dobrze zorientowaną w sytuacji. O stryju A. Ostrorogowej, chorążym czerskim P. Boskim, wiadomo, że w 1788 r. utrzymywał kontakty z przeciwnikiem monarchy – marszałkiem nadwornym litewskim Ignacym Potockim²⁴. Zapewne nie był jednak zdeklarowanym opozycjonistą.

Mniej wątpliwości budzi przebieg sejmiku przedsejmowego, który zebrał się 21 sierpnia 1780 r. w Czersku. Obrady zagał podkomorzy czerski Michał Karczewski²⁵. Był on weteranem miejscowej sceny politycznej, aktywnym jeszcze w czasach panowania Augusta III Wettyna²⁶. Podkomorzy czerski zagajał także, w latach 1776 i 1778, poprzednie sejmiki przedsejmowe i następujące po nich zgromadzenia gospodarskie²⁷. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został podstolic warszawski Jan Szymanowski²⁸. Na czerskim sejmiku poselskim w roku 1776 pełnił on funkcję asesora²⁹. Do pomocy marszałkowi wyłoniono czterech asesorów, po jednym z każdego powiatu. Funkcję tę pełnili: komornik ziemski warszawski Andrzej Puchała, stolnik chełmiński Józef Cichocki, burgrabia warszawski Antoni Chudzyński oraz burgrabia czerski Kornel Jasiński³⁰. A. Puchała był w sierpniu 1778 r. marszałkiem sejmików, poselskiego i gospodarskiego³¹. Podstolic J. Szymanowski i asesorowie złożyli przysięgę przed zagajającym zgromadzenia M. Karczewskim. Kandydatów do funkcji poselskiej zaproponował marszałek koła rycerskiego. Mandaty na sejm otrzymali, w wyniku jednomyślnego wyboru, generał lejtnant A. Mokronowski i szambelan Wojciech Moszczeński³². Zapewne jeszcze przed sejmikiem udało się więc doprowadzić do porozumienia między konkurentami. Z późniejszej korespondencji wynika, że o funkcję poselską ubiegał się również sędzia ziemski czerski Franciszek Prażmowski. Ustał on jednak miejsca A. Mokronowskiemu (nie wiadomo, czy

²⁴ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 350.

²⁵ Laudum sejmiku w Czersku z 21 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 461.

²⁶ M. Czeppe, *op. cit.*, s. 179, 182; W. Szczygielski, *Karczewski Michał*, [w:] *PSB*, t. XII, Wrocław 1966, s. 34-35

²⁷ Lauda sejmików w Czersku z 15 i 16 VII 1776, 17 i 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 440, 448, 451, 456; W. Szczygielski, *Karczewski Michał...*, s. 34-35.

²⁸ Laudum z 21 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 461-461v.

²⁹ Laudum z 15 VII 1776, BPAU 8320. TP 3, k. 440v.

³⁰ Laudum z 21 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 461.

³¹ Lauda z 17 i 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 451, 456, 457v.

³² Laudum z 21 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 461-461v.

na sejmiku, czy może wcześniej), gdy ten oświadczył mu wolę króla w tej sprawie³³. Ocena wyniku wyborów nie jest jednoznaczna. Andrzej Stroynowski uznał W. Moszczeńskiego za opozycjonistę. Na związki posła czerskiego z malkontentami wskazują pochwały pod adresem F.K. Branickiego, wyrażane w czasie kontroli Departamentu Wojskowego, a także stanowisko wobec projektu powołania „ekstra-komisji”, która miała rozpatrzyć zarzuty w stosunku do Komisji Skarbu Litewskiego, kierowanej przez podskarbiego Antoniego Tyzenhauza. W. Moszczeński sprzeciwił się powołaniu takiego nadzwyczajnego sądu. Było to zgodne ze stanowiskiem hetmana wielkiego koronnego, tego jednak zapewne inspirował, broniący A. Tyzenhauza, biskup M. Poniatowski³⁴.

Uchwalona na sejmiku przedsejmowym instrukcja poselska liczyła 24 punkty. Była więc dość pokaźnych rozmiarów. Zawierała zbliżoną liczbę punktów do zaleceń dla posłów czerskich w 1776 (25) i w 1778 r. (22, ale reasumowano wówczas 11 punktów z poprzedniej instrukcji)³⁵. Stanisław August apelował do swoich stronników, by instrukcje były niezbyt długie i miały „niekoniecznie” wiążący charakter³⁶. Można więc stwierdzić, że w tej kwestii działania szlachty czerskiej nie spełniły oczekiwań monarchy. Tylko w kilku punktach sejmik czerski odniósł się do spraw, które można uznać za mające znaczenie polityczne lub ustrojowe. Na czoło wysunęła się kwestia *Zbioru praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego. Projekt kodeksu wydrukowany był już na wiosnę 1778 r., nie stał się jednak przedmiotem decyzji sejmu w tym roku³⁷. Ziemia czer-

³³ Franciszek Prażmowski do króla z 12 VIII 1782, BCz 683, s. 557.

³⁴ *Dyaryusz Seymu wolnego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa, bd., s. 94-102, 293-296; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 53, 86, 246, 276. O wpływie M. Poniatowskiego na F. K. Branickiego por. S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. II, Londyn 1971, s. 433.

³⁵ Instrukcje poselskie ziemi czerskiej z 15 VII 1776 i 17 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 442-447v, 452-455v; Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 21 VIII 1780, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Zbiór Popielów, sygn. [dalej: ZP] 107, k. 12-15v (odpis w: BPAU 8320. TP 3, k. 458-461v).

³⁶ Król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782, BCz 655, s. 815-816; król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782, BCz 671, s. 305-306. Por. R. Łaszkowski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”. Prawo XII. Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 56, 1973, s. 73.

³⁷ E. Borkowska-Bagińska, „Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego, Poznań 1986, s. 305; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 31-32, 282-283, 306-307.

ska w roku 1780 zalecała, aby *Zbiór praw* został „uchylony”. W instrukcji stwierdzano, że napisano go „nad moc pozwolona” w uchwalonej przez sejm 1776 r. konstytucji („instrukcji”)³⁸. Pogląd ten wpisuje się w koncepcję, którą prezentował już Michał Bobrzyński, że kluczowe znaczenie dla negatywnego stosunku szlachty do projektu miało przekroczenie przez jego twórców zalecenia zawartego w ustawie³⁹. Jednak szlachta czerska nie odrzucała samej idei kodyfikacji. Proponowała, by w celu „uskutecznienia” decyzji sejmovej z 1776 r. parlament wyznaczył komisarzy⁴⁰. Sejmik domagał się zniesienia podatku stemplowego, które to żądanie było negatywnie oceniane w otoczeniu Stanisława Augusta. Proponowano, co było dość typowe dla ówczesnych poglądów szlachty, by ograniczyć (właściwie „uchylić”) wydatki cywilne⁴¹. W ostateczności akceptowano opodatkowanie ludności żydowskiej (przy zawieraniu małżeństw). Proponowano przeznaczyć na potrzeby publiczne dochody ze starostw na prawie emfiteutycznym. Oczekiwano również, że sejm nie będzie wyznaczał komisji w sprawach sądowych, co było reakcją na praktyki sejmu rozbiorowego⁴². Sejmik domagał się rozbudowy kawalerii narodowej (poprzez wzrost liczby szeregowych) oraz zwiększenie wydatków na płace dla niej. Przywiązanie do tej formacji było typowe dla szlachty, jednak nie zgadzało się z polityką wojskową prowadzoną przez dwór⁴³. Stanowisko ziemi czerskiej w innych sprawach, które nie miały wyraźnego związku z ówczesnymi sporami politycznymi, zostanie omówione w dalszej części artykułu. Oceniając instrukcję poselską z 1780 r., należy

³⁸ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 12v.

³⁹ M. Bobrzyński, *Szkice i studia historyczne*, t. II, Kraków 1922, s. 385-391; K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec Zbioru Praw Andrzeja Zamojskiego (w świetle litewskich instrukcji poselskich z lat 1776, 1778, 1780, 1782, [w:] Księga pamiątkowa Koła Historyków słuchaczy USB w Wilnie, Wilno 1933, s. 187.*

⁴⁰ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 12v. O wcześniejszych dziejach idei kodyfikacji w Polsce pisał ostatnio Wojciech Szafrąński (*Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007, s. 30-36).

⁴¹ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 12v-13; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 471; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 139.

⁴² Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 13-14v; J. Michalski, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmiku polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 370-371.

⁴³ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 14; E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 151-152.

stwierdzić, że świadczy ona o braku szerszego zrozumienia dla celów polityki Stanisława Augusta, choć niewiele było punktów stojących w jawnej sprzeczności z preferencjami dworu.

Dzień po sejmiku poselskim, 22 sierpnia 1780 r., zebrał się w Czersku sejmik gospodarski. Obrady gospodarskie w ziemiach województwa mazowieckiego zgodnie z ustawą z roku 1764, inaczej niż w reszcie Korony, nie odbywały się po sejmikach deputackich (elekcji sędziów trybunalskich dokonywano na sejmiku generalnym w Warszawie). Ich termin przypadał nazajutrz po zgromadzeniach przedsejmowych⁴⁴. Obrady zagał podkomorzy M. Karzewski. Funkcję marszałka pełnił, wybrany jeszcze na zgromadzeniu poselskim, podstolic warszawski J. Szymanowski. W uchwale brak wzmianki o wyborze asesorów. Trzej podpisani pod laudum pomocnicy marszałka pełnili tę funkcję także na sejmiku przedsejmowym⁴⁵. Informacje te wskazują, iż zachowano ciągłość funkcji sejmikowych, choć mamy do czynienia z odrębnymi zgromadzeniami. Praktyka taka była odmienna od odnotowanej przez Jerzego Włodarczyka w województwie łęczyckim⁴⁶.

Tematyka obrad wiązała się z postanowieniami poprzedniego sejmiku gospodarskiego, który obradował dwa lata wcześniej – 18 sierpnia 1778 r. Podjęto wówczas decyzje dotyczące jednorazowego opodatkowania dóbr szlacheckich, duchownych i królewskich w ziemi. Podatek w wysokości 1 grosza srebrnego od dymu, przeznaczony na oprawienie ksiąg sądowych ziemi czerskiej, miał być złożony w terminie raty marcowej 1779 r. w grodzie czerskim i pokwitowany przez Ignacego Zaborowskiego, podsędkowicza sochaczewskiego i susceptanta czerskiego. Wspomniany egzaktor miał się następnie rozliczyć z zebranych sum i z oprawienia ksiąg, na kolejnym sejmiku gospodarskim⁴⁷. Osobno omówię sprawę przekroczenia, znajdującego się w *Porządku sejmikowania* z roku 1768, zakazu uchwalania na sejmikach podatków „jakiegokolwiek gatunku i natury”⁴⁸.

⁴⁴ *Vol. leg.*, t. VII, s. 156, *Ustanowienie sejmików gospodarskich w województwie mazowieckim*; J. Gierowski, *op. cit.*, s. 150-154.

⁴⁵ Laudum sejmiku w Czersku z 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 462-463v. Uchwałę podpisali jako asesorowie Andrzej Puchała, Kornel Jasiński i Antoni Chudzyński.

⁴⁶ J. Włodarczyk, *Sejmiki łęczyckie*, Łódź 1973, s. 118.

⁴⁷ Laudum sejmiku w Czersku z 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 456-456v.

⁴⁸ *Vol. leg.*, t. VII, s. 294. *Porządek sejmikowania*.

W laudum sejmiku gospodarskiego z 1780 r. przypomniano uchwałę sprzed dwóch lat. Stwierdzono, że wynikała ona z potrzeby „ułożenia” i oprawienia ksiąg ziemskich i grodzkich „dawnością nadwyreżonych i niektórych rozsypanych”⁴⁹. W uchwale nie pisano o podatku, ale o jednomyślnie przyjętej „składce”. Egzaktor podatku I. Zaborowski, występujący już jako wiceregent czerski, przed sejmikiem dokonał rozliczenia zebranych pieniędzy. Zebrano 638 zł. 15 gr od „niektórych” obywateli ziemi. Na oprawę ksiąg wydanych zostało 193 zł. 15 gr. Sejmik skontrolował oprawione protokoły i zaakceptował wyniki działań I. Zaborowskiego⁵⁰. „Składka” najwyraźniej nie miała dobrowolnego charakteru, gdyż zalecono egzaktorowi jej dalsze zbieranie od osób, które jeszcze nie zapłaciły. I. Zaborowskiemu nakazano też dalszą oprawę ksiąg „zaczynając od najbardziej zepsutych protokołów”. Na ten cel przeznaczano pozostałe 445 zł., a także nowe przychody. Egzaktor miał rozliczyć się na kolejnym sejmiku gospodarskim. Przedstawiony już „regestr percepty i ekspensy tej składki”, po podpisaniu przez marszałka i asesorów, miał pozostać w dyspozycji I. Zaborowskiego⁵¹. W dalszej części laudum odwołano się do innej uchwały gospodarskiej podjętej 18 sierpnia 1778 r. Dotyczyła ona poprawy stanu stołecznego miasta ziemi. Zalecono wówczas staroście czerskiemu F. Bielińskiemu, by zadbał o skierowanie traktu prowadzącego do Góry przez Czersk, zapewnił wygodny przejazd i zajął się wystawieniem budynku pocztowego⁵². Uchwała ta jednak nie odniosła skutku, gdyż w laudum gospodarskim z 1780 r. ponowiono prośbę do starosty F. Bielińskiego o jej „uskutecznienie”⁵³.

Istotną rolę w życiu sejmikowym ziemi czerskiej odegrał rok 1782. W tym czasie doszło do zaostrzenia walki politycznej w skali całej Rzeczypospolitej ze względu na sprawę ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską, zdradzającego objawy choroby psychicznej, biskupa Kajetana Sołtyka. Pomoc udzielona kapitule przez Departament Wojskowy dała opozycji antykrólewskiej okazję do ataku na system rządów Rady Nieustającej⁵⁴. Członkiem królew-

⁴⁹ Laudum z 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 462-462v.

⁵⁰ Laudum z 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 462v.

⁵¹ Laudum z 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 463.

⁵² Laudum z 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 457-457v.

⁵³ Laudum z 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 463-463v.

⁵⁴ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715-1788*, Kraków-Warszawa 1906, s. 206-242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *PSB*, t. XL, Warszawa-Kraków 2001, s. 400-402; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 158-164.

skiej komisji badającej stan zdrowia biskupa krakowskiego był kasztelan czerski T. Ostrowski, który podpisał jej raport⁵⁵.

Jednak w ziemi czerskiej emocje wzbudzały głównie sprawy lokalne. Na czoło wysuwała się kwestia wakansu podkomorstwa czerskiego po czołowym miejscowym działaczu sejmikowym M. Karczewskim. W styczniu 1782 r. prymas Antoni Ostrowski podejmował działania, by podkomorstwo otrzymał starosta będziński (zapewne Antoni) Koziętulski⁵⁶. Prośba ta, całkowicie ignorująca miejscową hierarchię urzędniczą, nie mogła liczyć na pozytywną reakcję króla. W odpowiedzi Stanisław August, powołując się na zdanie samego Koziętulskiego, stwierdził, że zadowoli się on okazaniem przez monarchę „skłonności” w przyszłości⁵⁷. W dniu 13 maja 1782 r. wojewoda mazowiecki A. Mokronowski wydał uniwersał na sejmik elekcyjny⁵⁸. Wcześniej, w początkach maja 1782 r., sędzia ziemski stężycki Łukasz Bentkowski prosił o chorąstwo stężyckie, jeśli podkomorzym czerskim zostanie Marcin A. Pniewski⁵⁹. Jako kolejny kandydat do podkomorstwa wymieniany był chorąży czerski P. Boski. Arcybiskup A. Ostrowski sugerował królowi, by w razie jego awansu na podkomorstwo chorąstwo otrzymał Koziętulski⁶⁰.

Zwołany na 17 czerwca 1782 r. sejmik elekcyjny wywołał duże emocje. Zgromadzona na obrady szlachta podzieliła się na dwie partie. Większość z zebranych w kościele farnym, zwyczajnym miejscu sejmiku, obradowała pod zagajeniem starosty F. Bielińskiego i uzyskała podobno około 200 podpisów urzędników i szlachty. Mniejszość, pod kierownictwem chorążego P. Boskiego, pod swoją uchwałą zebrała niewiele ponad 50 podpisów⁶¹. Wiadomo, że w tym drugim zgromadzeniu uczestniczył też zięć chorążego czer-

⁵⁵ Król do Piotra Małachowskiego z 3 III 1782 (kopia) i zdanie delegowanych komisarzy o stanie zdrowia biskupa krakowskiego, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn [dalej: APP] 313, t. XI, s. 184, 230-233; T. Kizwalter, *Ostrowski Tomasz Adam...*, s. 580.

⁵⁶ Antoni Ostrowski do króla z 17 I 1782, BCz 678, s. 655. Por. A. Pachonński, *Koziętulski Jan*, [w:] *PSB*, t. XIV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 629. Na temat związków A. Ostrowskiego ze starością będzińską Marianną Koziętulską, por. H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni*, [w:] *PSB*, t. XXIV, s. 544.

⁵⁷ Król do Antoniego Ostrowskiego z 19 I 1782, BCz 678, s. 657.

⁵⁸ Laudum sejmiku w Czersku z 19 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464.

⁵⁹ Łukasz Bentkowski do Adama Cieciszowskiego z 4 V 1782, BCz 655, s. 196.

⁶⁰ Antoni Ostrowski do króla z 6 VI 1782, BCz 678, s. 673.

⁶¹ Andrzej Mokronowski do Adama Cieciszowskiego z 18 VI 1782, BCz 673, s. 651.

skiego, sędzieja ziemski czerski F. Prażmowski. „Rozdwojenie” obrad miało związek z ciężącą na P. Boskim kondemnata⁶². Niestety, ponieważ księgi sądowe czerskie nie zachowały się, nie jest możliwe dokładne odtworzenie przebiegu wydarzeń. Dzięki Tekom Pawińskiego znane jest jedynie laudum zgromadzenia w kościele farnym. Był to jednak sejmik uważany za legalny⁶³.

Obrady w czerskim kościele farnym, 17 czerwca 1782 r., zagałł miejscowy starosta grodowy F. Bieliński. Na marszałka koła rycerskiego za „zgodnym zezwoleniem” został wybrany komornik graniczny czerski Aleksy Jasiński⁶⁴. Kierował on już w lipcu 1776 r. sejmikiem przedsejmowym⁶⁵. W październiku 1781 r. A. Mokronowski rekomendował go do wakującego wtedy urzędu miecznika czerskiego (ewentualnie do skarbnikostwa). Z listu wojewody mazowieckiego wynika, że A. Jasiński pracował w piotrkowskiej palestrze Trybunału Koronnego⁶⁶. Urząd ten jednak już wcześniej został nadany na podstawie zgodnej rekomendacji kasztelana T. Ostrowskiego, pisarza koronnego A. Cieciszowskiego i koniuszego koronnego Jana Kickiego⁶⁷. Do pomocy marszałkowi przydzieleni zostali czterej asesorowie. Funkcję tę pełnili: komornik ziemski warszawski A. Puchała, kasztelanik zakroczymski Franciszek Ksawery Rostworowski (niegdyś aktywny w konfederacji barskiej), pułkownik kawalerii narodowej Marcin Zbierchowski i cześnik raciański Aleksander Młyński⁶⁸. A. Puchała był w roku 1778 marszałkiem sejmików, poselskiego i gospodarskiego. Dwa lata później pełnił on funkcję asesora. Z kolei M. Zbierchowski i A. Młyński w sierpniu 1778 r. pomagali marszałkowi koła rycerskiego⁶⁹. A. Pu-

⁶² Laudum sejmiku w Czersku z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 465-465v; T. Ostrowski, *Poufne wieści z oświeconej Warszawy*, oprac. R. Kaleta, Wrocław 1972, s. 135 (*Z Warszawy, die 27 junii 1782*); H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Prażmowski Franciszek*, [w:] *PSB*, t. XXVIII, Wrocław 1985, s. 379.

⁶³ BCz 673, s. 651. Andrzej Mokronowski do Adama Cieciszowskiego z 18 VI 1782; T. Ostrowski, *op. cit.*, s. 135 (*Z Warszawy, die 27 junii 1782*).

⁶⁴ Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464-464v.

⁶⁵ Laudum sejmiku w Czersku z 15 VII 1776, BPAU 8320, k. 440-440v.

⁶⁶ Andrzej Mokronowski do Adama Cieciszowskiego z 25 X 1781, BCz 673, s. 649.

⁶⁷ Antoni Onufry Okęcki do króla z 18 X 1781, BCz 678, s. 347.

⁶⁸ Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464v. F.K. Rostworowski był sekretarzem stryja Franciszka, gdy ten pełnił funkcję posła konfederacji barskiej w Dreźnie. Por. E. Rostworowski, *Rostworowski Franciszek Ksawery*, [w:] *PSB*, t. XXXII, Wrocław 1990, s. 191-192.

⁶⁹ Lauda z 17 i 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 451-451v, 457v.

chała i asesorowie wykonali przysięgę przed, zagajającym zgromadzenie, starostą F. Bielińskim. Następnie przystąpiono do wyłonienia czterech kandydatów do urzędu podkomorzego czerskiego. Ze sformułowania laudum wynika, że pretendenci osobiście zgłaszali swoje aspiracje⁷⁰. Ogółem z pretensjami do urzędu wystąpiło 7 osób. Byli to: chorąży czerski P. Boski, sędzia ziemski czerski F. Prażmowski, podstoli czerski Józef Grzybowski, pisarz ziemski i grodzki czerski Baltazar (Balcer) Jasiński, chorąży stężycki i podstarości czerski M. Pniewski, sędzia grodzki czerski Stanisław Rożecki i podstolic warszawski J. Szymanowski⁷¹. Tylko trzech pierwszych kandydatów posiadało czerskie urzędy ziemskie. Jednak wśród pozostałych pretendenców były osoby wyróżniające się aktywnością parlamentarną. M. Pniewski i B. Jasiński w roku 1778 reprezentowali ziemię czerską w izbie poselskiej. J. Szymanowski w lipcu 1776 r. pełnił funkcję asesora, a w sierpniu 1780 r. marszałka sejmikowego⁷².

Kandydatura najwyższego urzędem P. Boskiego spotkała się jednak ze sprzeciwem. Jego podstawą była kondemnata uzyskana na chorążym czerskim na mocy dekretu ziemstwa czerskiego przez Mariannę z Łochowskich, wdowę po Kazimierzu Staniszewskim. Ponieważ P. Boski nie zapłacił przewidzianej wyrokiem sumy, kondemnata została ogłoszona 7 stycznia 1782 r. M. Staniszevska dokonała cesji spornej sumy komornikowi ziemskiemu stężyckiemu [Janowi?] Pniewskiemu⁷³. Kondemnatę złożono do łaski marszałkowskiej. Nie została ona „zakitowana”, mimo że P. Boski zadeklarował, iż zapłaci sporną kwotę. W tej sytuacji chorąży P. Boski i sędzia ziemski F. Prażmowski zdecydowali się opuścić obrady, co zapewne dało początek „rozdwojeniu” sejmiku. W czasie dalszych obrad w kościele farnym kandydatami sejmiku do urzędu podkomorskiego zostali B. Jasiński, M.A. Pniewski, S. Rożecki i J. Szymanowski⁷⁴. W gronie wybrańców szlachty nie znalazł się więc podstoli J. Grzybowski. Ostatecznie król nominował na urząd podkomorzego czerskiego M.A. Pniewskiego⁷⁵. Do takiego rozstrzy-

⁷⁰ Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 465.

⁷¹ Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464v-465.

⁷² Lauda z 15 VII 1776, 21 i 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 440v, 461, 462; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 69.

⁷³ Laudum z 17 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 465.

⁷⁴ Laudum z 17 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 465v.

⁷⁵ *Koleśda warszawska na rok 1783* (k. 72 – mikrofilm Biblioteki Narodowej w Warszawie); T. Ostrowski, *op. cit.*, s. 135 (*Z Warszawy, die 27 junii 1782*).

gnięcia sporu przyczynił się A. Mokronowski. Wojewoda mazowiecki, choć żałował „starego” chorążego P. Boskiego, stwierdzał, że względy formalne przemawiają za sejmikiem starosty F. Bielinskiego⁷⁶. W innym liście, napisanym tego samego dnia do A. Cieciszowskiego, A. Mokronowski stwierdzał, że „Choraży czerski sam sobie winien, że nie umiał szanować przyjaźni ziemian”, bo gdyby wszedł w kandydację, to zapewne, że względu na posiadany urząd, otrzymałby nominację królewską. W zaistniałej sytuacji wojewoda mazowiecki wyrażał przekonanie, że odbiorcą „łaski królewskiej” będzie chorąży stężycki M.A. Pniewski⁷⁷. Wydaje się, że konflikt na sejmiku elekcyjnym powstał na gruncie animozji lokalnych. O tym, że nie miał on głębszego podłoża politycznego, zdaje się świadczyć postawa F. Prażmowskiego w czasie kampanii przedsejmowej.

Po sejmiku podkomorskim odbył się w Czersku sejmik gospodarski, którego laudum się nie zachowało. Wiadomo jednak, że zajmowano się na nim rozliczeniem sum zebranych przez I. Zabrowskiego jako egzaktora podatku przeznaczzonego na konserwację ksiąg sądowych. Prawdopodobnie dokonano wówczas wyboru archiwisty ziemi, którym został Józef Waligórski⁷⁸.

Dwa miesiące po sejmiku elekcyjnym z 17 czerwca 1782 r. miał się odbyć sejmik poselski. Ze względu na sprawę sołtykowską, dwór bardzo starannie przygotowywał się do zwołanych na 19 sierpnia zgromadzeń⁷⁹. Obawiając się komplikacji w czasie sejmu król domagał się nieumieszczania w instrukcjach żadnej wzmianki o kwestii krakowskiej. Pisał też, by formułowano je jak najogólniej. Z konkretnych propozycji monarcha zalecał punkty w sprawie pensji dla deputatów i dotyczące przeznaczenia pewnych sum ze Skarbu Koronnego na poszukiwanie soli i kruszców⁸⁰.

Według pierwotnej planty dworskiej, spośród czwórki pretendentów, kandydatami regalistów do mandatu byli sędzia ziemski czerski F. Prażmowski i „młodszy” wojewodziec mazowiecki Kazi-

⁷⁶ Andrzej Mokronowski do Adama Cieciszowskiego z 18 VI 1782, BCz 673, s. 651. P. Boski działał na sejmikach czerskich jeszcze za Augusta III. Por. M. C z e p p e, *Kamaryla...*, s. 181-182.

⁷⁷ Andrzej Mokronowski do Adama Cieciszowskiego z 18 VI 1782, BCz 673, s. 653.

⁷⁸ Laudum sejmiku w Czersku z 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 474v.

⁷⁹ Uniwersał Stanisława Augusta z 22 V 1782, Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie grodzkie rmo, sygn. 466b – akta luźne, k. 247.

⁸⁰ Król do Macieja Sołtyka z 29 V 1782, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 7597, k. 26v; król do Franciszka Czackiego z 7 VI 1782, BCz 655, s. 815-816.

mierz Rudziński (Rudzieński). Zakładano, że kolejny z aspirantów do funkcji, zapewne Antoni Suffczyński, ustąpi pretensji. Akceptacji w Gabinetcie Stanisława Augusta nie uzyskała kandydatura chorążego warszawskiego Feliksa Górskiego⁸¹. W sierpniu 1782 r. sytuacja jednak wyglądała inaczej. Na wsparcie ze strony dworu mógł liczyć Antoni Suffczyński, syn eks-kasztelana czerskiego Michała Suffczyńskiego⁸². Sytuację komplikował fakt, że aspiracje do funkcji zaczął zgłaszać K. Rudziński. F. Prażmowski dowiedział się o staraniach wojewodzica mazowieckiego dopiero z listu (z 5 sierpnia), szefa Gabinetu królewskiego Adama Cieciszowskiego mającego rodzinne koneksje na Mazowszu⁸³. Reakcja sędziego ziemskiego czerskiego była daleka od entuzjazmu. Przypominał on pisarzowi koronnemu, że już dwa razy rezygnował z pretensji do mandatu. Ostatnio uczynił tak, gdy (w 1780 r.) A. Mokronowski oświadczył w tej sprawie wolę królewską. Powoływał się na złożone mu przyrzeczenie i „obligacje” ze strony współziemian, aby już nikomu nie ustępował funkcji. F. Prażmowski uznał, że K. Rudziński zbyt późno zgłosił swoją kandydaturę. Obiecywał wprawdzie poparcie dla jego starań, lecz nie ręczył za ich skutek. Zaznaczył jednak, że gotów jest ustąpić pretensji, ale na wyraźne żądanie królewskie⁸⁴. Jednocześnie z sędzią czerskim (10 sierpnia 1782) list w tej samej sprawie skierował do A. Cieciszowskiego A. Suffczyński (pisał go z domu F. Prażmowskiego w Kośminie). Informował on pisarza koronnego o swoich działaniach w ziemi czerskiej. Stwierdził, że w domach szlacheckich, które odwiedzał, znajdował poparcie dla kandydatury sędziego ziemskiego czerskiego. W ocenie A. Suffczyńskiego, F. Prażmowski obawiał się, że jego rezygnacja z kandydowania może ściągnąć na niego niechęć współobywateli. Groziło to utratą wpływów w ziemi, w której zdobył sobie powszechną przy-

⁸¹ Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782, AGAD, ZP 126, k. 117; W. Rudziński, *Rudziński (Rudzieński) Michał*, [w:] *PSB*, t. XXXIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 31.

⁸² Michał Suffczyński był kasztelanem czerskim w latach 1758-1777. Por. M. Kuras, *Suffczyński Michał*, [w:] *PSB*, t. XLV, Warszawa-Kraków 2008, s. 377-378.

⁸³ Franciszek Prażmowski do Adama Cieciszowskiego z 10 VIII 1782, BCz 683, s. 549. Brat A. Cieciszowskiego – Ignacy był sędzią ziemskim w sąsiedniej ziemi liwskiej: Ignacy Cieciszowski do Adama Cieciszowskiego z 5 VI 1780, BCz 669, s. 189. Por. też M. Danielewiczowa, *Cieciszowski Adam Józef*, [w:] *PSB*, t. IV, Kraków 1938, s. 37-38.

⁸⁴ Franciszek Prażmowski do A. Cieciszowskiego z 10 VIII 1782, BCz 683, s. 549-551.

chylnosc⁸⁵. Również wojewodzie K. Rudziński gościł u F. Prażmowskiego (zapewne pojechał tam wspólnie z podczaszym czerskim Józefem Orlewskim). W ocenie wojewodzica mazowieckiego, M. Prażmowski uzależniał ostateczną decyzję od stanowiska Warszawy i dlatego „kazał nam po obywatelach jechać”. Jednak miejscowa szlachta, choć nie była przeciwna K. Rudzińskiemu, zasłaniała się przyrzeczeniami danymi sędziemu czerskiemu i A. Suffczyńskiemu. W tej sytuacji w liście z 11 sierpnia 1782 r. K. Rudziński prosił A. Cieciszowskiego o wsparcie. Wojewodzie uznał, że łatwiej będzie skłonić do rezygnacji ze starań o mandat F. Prażmowskiego niż kasztelanica⁸⁶. Już 11 sierpnia przygotowany został list Stanisława Augusta do sędziego ziemskiego czerskiego. Król z zadowoleniem przyjął, deklarowane A. Cieciszowskiemu, posłuszeństwo F. Prażmowskiego wobec swojej woli. Monarcha oczekiwał rezygnacji sędziego ziemskiego z zabiegów o mandat i wsparcia kandydatury K. Rudzińskiego, o którym wiadomo, że cieszył się protekcją wytypowanego na marszałka sejmiku Kazimierza Krasieńskiego, oboźnego koronnego⁸⁷. Już następnego dnia F. Prażmowski zapowiedział spełnienie królewskich oczekiwań. Deklarował, że zabiegał o funkcję poselską, chcąc okazać wierność monarsze⁸⁸. Jednocześnie sugerował A. Cieciszowskiemu, by wyperswadować starania o mandat A. Suffczyńskiemu. Zaznaczył też, że w zmienionej sytuacji nie zamierza współzawodniczyć z nim na sejmiku⁸⁹. Wydaje się, iż wynikało to raczej z nastawienia F. Prażmowskiego, a nie z braku możliwości przeciwdziałania kandydaturze kasztelanica. A. Suffczyński nie miał odpowiedniego zaplecza majątkowego, gdyż w 1776 r. zastawił posiadane przez siebie wsie⁹⁰.

Obrady sejmiku poselskiego z 19 sierpnia 1782 r. zagał podkomorzy czerski M.A. Pniewski. Na marszałka koła rycerskiego wy-

⁸⁵ Antoni Suffczyński do Adama Cieciszowskiego z 10 VIII 1782, BCz 688, s. 713.

⁸⁶ Kazimierz Rudziński (Rudzieski) do Adama Cieciszowskiego z 11 VIII 1782, BCz 686, s. 765-766.

⁸⁷ Król do Franciszka Prażmowskiego z 11 VIII 1782, BCz 683, s. 553; Kazimierz Krasieński do Adama Cieciszowskiego z 15 VIII 1782, BCz 669, s. 215.

⁸⁸ Franciszek Prażmowski do króla z 12 VIII 1782, BCz 683, s. 557.

⁸⁹ Franciszek Prażmowski do Adama Cieciszowskiego z 12 VIII 1782, BCz 683, s. 555-556.

⁹⁰ Michał Suffczyński do króla z 16 VIII 1783, BCz 688, s. 709. W liście do króla eks-kasztelan czerski prosił o wsparcie dla syna Antoniego „nic [w]cale gruntu nie mającego”; A. D a n i l c z y k, *Suffczyński Antoni Aleksy*, [w:] *PSB*, t. XLV, s. 368.

brano chorążycą czerskiego Ignacego Boskiego⁹¹. Konflikt z okresu sejmiku elekcyjnego nie pozostawił głębszych podziałów w ziemi, skoro pod przewodnictwem nowego podkomorzego marszałkiem został syn jego głównego rywala. W gronie czterech asesorów znaleźli się: generał-adiutant buławy wielkiej litewskiej Piotr Suffczyński, burgrabia czerski Piotr Młochowski, podwojewodzi czerski Michał Rożecki oraz Jan Nepomucen Kiciński. Po przysiędze marszałka i asesorów (przed M. Pniewskim) przystąpiono do wyboru posłów. Mandaty jednomyślnie powierzono kandydatom zaproponowanym przez I. Boskiego, to jest wojewodzie K. Rudzińskiemu i kasztelanowi A. Suffczyńskiemu. Posłów zobowiązano, aby zgodnie z powierzoną im instrukcją „jak najdokładniej interesowania swoje uczynili”⁹². Sejmik, o czym nie wspomniano w laudum, wysłał też posłów do króla. Zostali nimi podpułkownik Jan Deskur i generał-adiutant Michał Trzeciński. Delegaci zostali zaopatrzeni w liczącą trzy punkty instrukcję. Obok zwyczajowych wyrazów uszanowania, znalazły się w niej podziękowania za nominację na podkomorstwo dla M.A. Pniewskiego i prośba o wsparcie przez monarchę postulatów zawartych w instrukcji na sejm⁹³. Wysłanie z poselstwem do Stanisława Augusta J. Deskura miało chyba osobiste podłoże. W instrukcji poselskiej znajdował się punkt dotyczący dekretu asesorskiego w jego sprawie z miastem Warką⁹⁴. Wizyta na dworze mogła więc mieć związek z chęcią załatwienia prywatnych interesów.

Uchwalona w Czersku instrukcja poselska była dość obszerna, gdyż liczyła 22 punkty⁹⁵. Niewiele znalazło się w niej postulatów, które miały związek z bieżącymi zagadnieniami politycznymi lub ustrojowymi. Nie były to punkty, które mogły zostać życzliwe przyjęte w otoczeniu króla. Posłowie mieli nie zgadzać się na nowe podatki. Chciano też przeznaczyć na potrzeby publiczne intraty z emfiteuz. W wypadku prób podniesienia dochodów skarbowych proponowano, by ograniczyć wydatki na potrzeby cywilne⁹⁶. Było to stanowisko typowe, jeśli chodzi o stosunek opinii szlacheckiej do

⁹¹ Laudum sejmiku w Czersku z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 466.

⁹² Laudum z 19 VIII 1782, BPAU 8320, k. 466-466v.

⁹³ Instrukcja ziemi czerskiej dla posłów do króla z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 470-470v.

⁹⁴ Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468.

⁹⁵ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 467-470; eks-cerpt z instrukcji ziemi czerskiej [1782], AGAD, ZP 126, k. 148-149v.

⁹⁶ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 467v-468v.

kwestii finansów państwowych⁹⁷. Trudno je interpretować jako przejaw postaw opozycyjnych, choć można zauważyć, że szlachta czerska nie podzielała królewskich preferencji w tym zakresie (pensje dla deputatów, poszukiwania soli i kruszców finansowane ze Skarbu Koronnego). Sejmik czerski domagał się, by posła na sejm, który nie przedstawił relacji zgodnie z prawem (chodziło o ustawę z 1778 r.), można było pozwać do sądu⁹⁸. Stanisław August niechętny był idei przywrócenia sejmików relacyjnych, wprowadzenie zaś odpowiedzialności prawnej posłów z pewnością nie zgadzało się z dążeniem monarchy do rozluźnienia więzów zależności reprezentantów od ich wyborców⁹⁹. Podstawowym sukcesem regalistów w sprawie instrukcji poselskiej było przemilczenie drażliwej sprawy biskupa K. Sołtyka.

Sledząc korespondencję można odnieść wrażenie, że kampania sejmikowa w ziemi czerskiej przebiegała pod pełną kontrolą Gabinetu Stanisława Augusta. Uchwalona instrukcja poselska mogła wzbudzać pewne zastrzeżenia dworu. Było to raczej wynikiem bezprogramowości obozu regalistycznego¹⁰⁰ niż wpływów opozycji na tym terenie. Należy jednak wyjaśnić, czy rzeczywiście parlamentarzyści czerscy na burzliwym sejmie roku 1782 reprezentowali regalistyczną większość. Odpowiedź można uzyskać dzięki tabelom jawnych głosowań nad poszczególnymi punktami opozycyjnego projektu *O rezolucjach Rady*, złożonego przez posła lubelskiego Stanisława Kostkę Potockiego w związku ze sprawą sołtykowską¹⁰¹. Okazuje się, że w siedmiu głosowaniach (z wyjątkiem pierwszego) wnioski opozycji popierał, jako jedyny poseł mazowiecki, K. Rudziński. A. Suffczyński zawsze podzielał stanowisko dworu (podobnie kasztelan T. Ostrowski)¹⁰². Pozostaje rozstrzygnąć, czy wybór wojewodzica mazowieckiego na posła można traktować jako wyraz wpływów opozycji na sejmiku czerskim. W moim przekonaniu nie należy tak uważać. Nie ulega wątpliwości, że wybór K. Rudzińskiego był zgodny z królewskim zaleceniem. Można sądzić, że

⁹⁷ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 471.

⁹⁸ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, PAU 8320. TP 3, k. 468v.

⁹⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 139. Por. A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764-1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 155, 159.

¹⁰⁰ J. Michalski, *Sejm w początkach panowania...*, s. 375.

¹⁰¹ A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 163.

¹⁰² Tabele jawnych głosowań w izbie poselskiej, AGAD, ZP 108, k. 31, 35, 48, 52, 66, 70, 83, 87; tabele jawnych głosowań w senacie: APP 313, t. XI, s. 320, 325, 333, 338, 346, 351, 358, 363; A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 86, 163, 169.

doszło do pozyskania poparcia posła czerskiego przez opozycję już w czasie obrad sejmu (odmienne stanowisko zajął on jeszcze w pierwszym głosowaniu). Tego rodzaju sytuacje zdarzały się czasami, o czym świadczy przykład posła grodzieńskiego (z 1782 r.) Romualda Bystrego, kasztelanica brzeskiego¹⁰³. Trzeba wreszcie stwierdzić, że wspierający aspiracje poselskie K. Rudzińskiego, K. Kasiński (marszałek sejmu z roku 1782) w sprawie sołtykowskiej w czterech głosowaniach poparł stanowisko opozycji¹⁰⁴. Swoją regalistyczną postawę w czasie sejmu potwierdził A. Suffczyński. Ekskasztelan M. Suffczyński, starając się w sierpniu 1783 r. o królewskie wsparcie dla syna, pisał o nim: „któren dał poznać na zeszłego Sejmu ostatniego funkcji, iż być może użytecznym Królowi i Ojczyźnie”¹⁰⁵.

Niestety brak źródeł nie pozwala stwierdzić, czy w dzień po sejmiku poselskim (20 sierpnia 1782 r.) odbył się w Czersku sejmik gospodarski.

Znacznie spokojniejsza była kampania przed, zwołanym uniwersałem z 20 maja 1784 r., sejmem grodzieńskim¹⁰⁶. W jej toku doszło do wydarzenia, które miało istotne znaczenie dla życia sejmikowego Mazowsza. Po śmierci wielce żalowanego przez króla A. Mokronowskiego, 19 czerwca urząd wojewody mazowieckiego otrzymał Antoni Małachowski¹⁰⁷. O jego awans zabiegał starszy brat – Jacek Małachowski, podkanclerzy koronny¹⁰⁸. Nowy wojewo-

¹⁰³ W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780-1783)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. V, nr 1 (9), s. 257-258, 273-274.

¹⁰⁴ Tabele głosowań w izbie poselskiej, AGAD, ZP 108, k. 31v, 35v, 66v, 70v.

¹⁰⁵ Michał Suffczyński do króla z 16 VIII 1783, BCz 688, s. 709. A. Suffczyński wypowiadał się na sesjach sejmu z 5, 12 i 29-31 X 1782: diariusz sejmu 1782 r.: AGAD, ZP 31, k. 20v, 90; *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, wyd. P. Kiciński, Warszawa 1782, s. 24, 41-42, 306, 323-324, 357; A. Danilczyk, *Suffczyński Antoni...*, s. 367.

¹⁰⁶ Uniwersał Stanisława Augusta z 20 V 1784, AGAD, Sieradzkie grodzkie relacyjne, sygn. 168, k. 543v-544. Informacje na temat przygotowań do sejmu 1784 r. można znaleźć w pracach: B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872; K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha marszałka w. kor. z lat 1783-1790*, [w:] *idem, Szkice i poszukiwania historyczne*, ser. 2, Petersburg 1898, s. 110-115.

¹⁰⁷ *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 150.

¹⁰⁸ Jacek Małachowski do króla, bez daty (oddany 15 VI 1784), BCz 673, s. 135.

da, podobnie jak poprzednik, odgrywał istotną rolę w życiu politycznym księstwa mazowieckiego¹⁰⁹.

Według pierwotnej plany przedsejmowej, opracowanej w Gabinetcie Stanisława Augusta, „opiekunkami” dziesięciu sejmików mazowieckich mieli być kanclerz wielki koronny A.O. Okęcki i biskup płocki M. Poniatowski. Jako trzecia osoba występująca w tym charakterze wymieniony jest wojewoda mazowiecki¹¹⁰. Ponieważ przywołany dokument nie jest datowany, nie ma pewności, czy chodziło o A. Mokronowskiego (co wydaje się bardziej prawdopodobne¹¹¹), czy o A. Małachowskiego. Ustalenie tego faktu nie jest szczególnie istotne, gdyż zapewne nowy wojewoda przejął polityczne obowiązki poprzednika w ramach stronnictwa regalistycznego. W odniesieniu do ziemi czerskiej w pierwotnej planie dworskiej wymienione są cztery osoby: sekretarz w Gabinetcie królewskim (od maja 1786 r. jego dyrektor¹¹²) Pius Kiciński, sędzia ziemski czerski F. Prażmowski (poseł na sejm 1773/1775), szambelan Staniszewski (zapewne Tadeusz)¹¹³ oraz podpułkownik Jan Deskur (poseł sejmiku do króla w roku 1782). P. Kiciński i F. Prażmowski uzyskali poparcie przywódców obozu regalistycznego¹¹⁴. Po kilku nieudanych próbach sędzia ziemski czerski otrzymał ostatecznie aprobatę dworu w staraniach o mandat. Wydaje się zresztą, że F. Prażmowski o to szczególnie nie zabiegał. Z listu P. Kicińskiego do króla wynika, że sędzia ziemski zgodził się podjąć funkcji pod warunkiem uzyskania obietnicy, że będzie miał zapewnioną w Grodnie „dworską” stancję¹¹⁵.

¹⁰⁹ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 350.

¹¹⁰ Kandydaci do poselstwa w roku 1784 (księstwo mazowieckie), AGAD, ZP 128, k. 27.

¹¹¹ Gabinetowe konsultacje, związane z pobytem wpływowych na prowincji regalistów w Warszawie, w czasie których przygotowywano pierwotny kształt plany, zaczynały się zwykle w maju. Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 49.

¹¹² M. Rymaszyna, *Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962, s. 184; J. Michalski, *Kiciński Pius*, [w:] *PSB*, t. XII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 383-384.

¹¹³ Por. D. Dukwicz, *Staniszewski Tadeusz*, [w:] *PSB*, t. XLII, Warszawa-Kraków 2003, s. 144; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Prażmowski Franciszek...*, s. 379.

¹¹⁴ Kandydaci do poselstwa w roku 1784 (ziemia czerska), AGAD, ZP 128, k. 27.

¹¹⁵ Pius Kiciński do króla z 9 IX 1784, BCz 924, s. 231. Ostatecznie F. Prażmowski uzyskał stancję w klasztorze Karmelitów: *Uwiedomienie o stancyach...*

Sejmik przedsejmowy w Czernsku zebrał się 16 VIII 1784 r. Obrady zagał podkomorzy M.A. Pniewski. Marszałkiem koła rycerskiego został „zgodnie” wybrany podstolic warszawski J. Szymanowski¹¹⁶. Już w sierpniu 1780 r. kierował on obradami sejmikowymi¹¹⁷. Do pomocy marszałkowi „przydano” czterech asesorów. Funkcję tę pełnili: komornicy ziemscy czernscy Nikodem Cebulski i Antoni Domański, kasztelan Karol Jezierski i stolnikowicz sanocki Józef Rosnowski¹¹⁸. Niewątpliwie na uwagę zasługuje, syn kasztelana łukowskiego Jacka, K. Jezierski, który został wybrany posłem w roku 1786 i na Sejm Czteroletni¹¹⁹. Po przysiędze złożonej przez marszałka i asesorów, przystąpiono do elekcji posłów. Kandydatów do funkcji podał marszałek J. Szymanowski. Mandaty poselskie powierzono, zgodnie z plantą regalistów, sędziemu ziemskiemu F. Prażmowskiemu i sekretarzowi Gabinetu królewskiego P. Kicińskiemu¹²⁰. Zachował się tekst mowy, którą przy tej okazji wygłosił faktyczny kierownik Gabinetu Stanisława Augusta. P. Kiciński dziękował uczestnikom sejmiku za jednomyślny wybór na posła. Stwierdził, że obdarzony został zaufaniem mimo braku zasług. Zapewne sekretarz gabinetowy nie miał dotychczas związków z życiem sejmikowym ziemi czernskiej. Podkreślał, iż docenia zaszczyt, jakim jest reprezentowanie na sejmie pierwszej ziemi księstwa mazowieckiego. W końcowej części mowy P. Kiciński zawarł zaręczenie, „że niewygasła pamięć tej łaski dozgonnie zachowam, a w sprawowaniu funkcji mieć będę zawsze na uwadze, że jest posłem ziemi czernskiej”¹²¹. Sejmik delegował też dwie osoby do podziękowania Stanisławowi Augustowi za jego decyzje nominacyjne (o czym za chwilę). Do wypełnienia tego zadania jednomyślnie zostali wyznaczeni marszałek sejmiku J. Szymanowski oraz wicese-

senatorów, ministrów i posłów na Sejm... w roku 1784 zgromadzonych, s. 15 (druk), AGAD, ZP 107, k. 36.

¹¹⁶ Laudum sejmiku w Czernsku z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 6-6v (odpis w: BPAU. TP 3, 8320, k. 471-471v).

¹¹⁷ Lauda sejmików z 21 i 22 VIII 1780, BPAU 8320. TP 3, k. 461, 462.

¹¹⁸ Laudum z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 6v (odpis: BPAU 8320. TP 3, k. 471-471v).

¹¹⁹ K. Ziencowska, *Jacek Jezierski, kasztelan łukowski 1722-1805*, Warszawa 1963, s. 121, 137; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe...*, s. 44, 149.

¹²⁰ Pius Kiciński do króla z 16 VIII 1784, BCz 733, s. 417; Laudum z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 6v (odpis: BPAU 8320. TP 3, k. 471v).

¹²¹ Mowa Piusa Kicińskiego... po obraniu posłem 16 VIII 1784..., AGAD, ZP 107, k. 4.

rent grodzki czerski Ignacy Zaborowski¹²² (egzaktor podatku uchwalonego w 1778 r.).

Instrukcja poselska ziemi czerskiej na sejm grodzieński liczyła zaledwie 6 punktów, choć jednocześnie posłom zalecono kierowanie się „nieuskutecznonemi dawnej instrukcji ziemi naszej punktami”¹²³. Postulatów tych jednak nie wyszczególniono, inaczej niż w instrukcji poselskiej z roku 1778 (w której przytoczono numery odpowiednich punktów instrukcji z 1776 r.)¹²⁴. Tak gruntowne ograniczenie liczby zawartych w dokumencie sejmikowym postulatów wiązało się, jak sądzę, z obecnością wśród zgromadzonych P. Kicińskiego. Można się domyślać, że faktyczny kierownik Gabinetu Stanisława Augusta zdołał skłonić sejmikujących do uwzględnienia królewskiego oczekiwania, by instrukcja była „niedługa”¹²⁵. W trzech punktach można doszukiwać się treści przydatnych do politycznej oceny zgromadzenia. Wprawdzie rozpoczynające tekst pochwały dbałości króla o dobro publiczne należą do sejmikowej konwencji, jednak w zleceniach ziemi czerskiej są zarazem wstępem do punktu, w którym odniesiono się do spraw związanych ze Szkołą Rycerską. Dało to sejmikującym okazję do kolejnych pochwał monarchy, utrzymującego ze swego skarbu kadetów. Było to punktem wyjścia postulatu ograniczenia „mniej potrzebnych” wydatków obciążających fundusz Szkoły tak, by umożliwić sfinansowanie zwiększonej liczby uczniów¹²⁶. W kontekście poparcia polityki monarchy można odczytać drugi punkt instrukcji, w którym domagano się uchwalenia przez sejm konstytucji *Dekreta executionis*¹²⁷. Chodziło o przygotowany przez Radę Nieustającą projekt, który rekomendowany był na sejmie z roku 1782 w propozycjach od tronu¹²⁸. Niewątpliwym wsparciem polityki Stanisława Augusta był ostatni punkt instrukcji. Wyrażano w nim wdzięczność królowi

¹²² Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 17v (odpis: BPAU 8320. TP 3, k. 473v).

¹²³ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 16v (odpis: BPAU 8320. TP 3, k. 472-472v).

¹²⁴ Instrukcja poselska z 17 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 455-455v.

¹²⁵ Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782, BCz 671, s. 305-306.

¹²⁶ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 16v-17 (odpis: BPAU 8320. TP 3, k. 472v). Na temat sytuacji finansowej szkoły rycerskiej por. K. Mrózowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794)*, Wrocław 1961, s. 43-59.

¹²⁷ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 17.

¹²⁸ *Dyaryusz Seymu wolnego... 1782...*, s. 40.

za ostatnie awanse czołowych przedstawicieli stronnictwa regalistycznego. Chodziło o nominacje dla A. Małachowskiego na województwo mazowieckie, Michała Mniszcha i Kazimierza Raczyńskiego na urzędy marszałków koronnych¹²⁹.

Wyniki wyborów posłów i treść instrukcji na sejm nie pozostawiają wątpliwości, że sejmik czerski z 16 sierpnia 1784 r. zakończył się jednoznacznym sukcesem stronnictwa regalistycznego.

Następnego dnia po sejmiku przedsejmowym, 17 sierpnia 1784 r., zgromadzono się w Czersku na obrady gospodarskie. Zagaił je podkomorzy M.A. Pniewski. Marszałka (był nim podstolic J. Szymanowski) i asesorów nie wybierano. Funkcje te pełniły osoby wyłonione na zgromadzeniu poselskim¹³⁰. Na sejmiku doszło do rozliczenia się wiceregenta i burgrabiego czerskiego I. Zaborowskiego z funkcji egzaktora podatku („składki”), którą sprawował na mocy uchwał podjętych w latach 1778 i 1780. Z laudum wynika, że I. Zaborowski już na sejmiku gospodarskim z 1782 r. rozliczył remanent z roku 1780 i zebrane później sumy¹³¹. Na sejmiku z 17 sierpnia 1784 r. egzaktor dokonał rozrachunku pieniędzy przekazanych archiwście ziemi czerskiej J. Waligórskiemu (powołanemu na sejmiku gospodarskim w czerwcu 1782 r.) na oprawę ksiąg sądowych. I. Zaborowski został zakwitowany przez sejmik, gdyż wymawiał się od dalszego pełnienia funkcji. Na jego miejsce powołano nowego egzaktora, którym został podwojewodziec Michał N. Domański. Zalecono mu dalsze zbieranie „składki”, którą nakazano przekazać na konserwację najbardziej „popsutych” ksiąg, z czego miał się rozliczyć na kolejnym sejmiku gospodarskim¹³². Sejmikujący podjęli też decyzję o powiększeniu środków przeznaczonych na naprawę „nadwyreżonych” dokumentów. Dodatkowy fundusz, wysokości 1000 złp, miał pochodzić z prowizji od kapitału wynoszącego 10 000 złp, który powiat garwoliński ulokował u F. Bielińskiego, pisarza koronnego i starosty czerskiego. Do odebrania tej sumy upoważniono M.N. Domańskiego. Fundusz ten miał także podlegać rozliczeniu na kolejnym sejmiku gospodarskim. Nowemu

¹²⁹ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, AGAD, ZP 107, k. 17v. Na temat roli M. Mniszcha i K. Raczyńskiego por. J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 53.

¹³⁰ Laudum sejmiku w Czersku z 18 VIII 1784, BPAU 8320, TP 3, k. 474, 475v. Uchwałę podpisało, obok marszałka, dwóch asesorów – K. Jezierski i J. Rosnowski.

¹³¹ Laudum z 18 VIII 1784, BPAU 8320, TP 3, k. 474-474v.

¹³² Laudum z 18 VIII 1784, BPAU 8320, TP 3, k. 474v-475.

egzaktorowi zalecono wypłacenie 500 złp J. Waligórskiemu „za prace wokół archiwum podjęte”. Archiwistę ziemi czerskiej zobowiązano zaś do oprawy z tych pieniędzy 30 ksiąg szczególnie tego potrzebujących¹³³.

Okazję do kolejnego sejmiku stworzyła konieczność obsadzenia wakujących urzędów w ziemstwie czerskim. Chodziło o wyłonienie kandydatów do urzędu sędziego ziemskiego (po nominacji F. Prażmowskiego na kasztelanię zakroczymską z 6 maja 1785 r.) i podsędka czerskiego (po Józefie Mystkowskim)¹³⁴.

Sejmik zebrał się na podstawie uniwersału wojewody A. Małachowskiego wydanego w Warszawie 17 sierpnia 1785 r. Obrady zgromadzenia elekcyjnego, 19 września 1785 r., zagał sam wojewoda mazowiecki¹³⁵. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został jednomyślnie Jan Magnuszewski, podsędkowicz czerski. Wyłoniono czterech asesorów, którymi byli: podstolic warszawski J. Szymanowski, podkomorzyc łomżyński Bartłomiej Zbierchowski, chorążyc czerski I. Boski i cześnik raciański A. Młyński¹³⁶. Należy podkreślić, że funkcję tę pełniło dwóch byłych marszałków – J. Szymanowski (z 1780 i 1784 r.) oraz I. Boski (1782 r. – sejmik poselski). Asesorami byli już wcześniej J. Szymanowski (w 1776 r.) i A. Młyński (w 1778 r.)¹³⁷. Może to wskazywać, że sejmik (obradujący w obecności nowego wojewody) wzbudził duże zainteresowanie miejscowej szlachty. Po przysiędze marszałka i jego pomocników, przystąpiono do wysłuchania relacji posłów czerskich z sejmu grodzieńskiego. Uczynili ją obaj reprezentanci ziemi – F. Prażmowski (w czasie sejmiku już kasztelan zakroczymski) i P. Kiciński¹³⁸.

Treść przygotowanej przez P. Kicińskiego relacji zachowała się w Zbiorze Popielów. Oczywiście nie ma pewności, że w takiej formie została przedstawiona na sejmiku. Jest to bardzo obszerny i ciekawy dokument, który świadczy, iż faktyczny kierownik Gabinetu królewskiego poważnie potraktował swój obowiązek. Uznał on za naturalne, że reprezentanci informują wyborców, w jaki sposób starali się realizować ich postulaty, dlaczego nie mogli ich „usku-

¹³³ Laudum z 18 VIII 1784, BPAU 8320, TP 3, k. 475-475v.

¹³⁴ *Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego... 1784*, (k. 84v – druk w Zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie – mf. 78026); H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Prażmowski Franciszek...*, s. 379.

¹³⁵ Laudum sejmiku w Czersku z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476.

¹³⁶ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476-476v.

¹³⁷ Lauda z 15 VII 1776 i 17 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 440v, 451.

¹³⁸ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476v.

tecznić”, a także, czemu podejmowano decyzję w sprawach, które nie zostały przewidziane w zleceniu sejmikowym¹³⁹. P. Kiciński szczegółowo zrelacjonował działania posłów czerskich (lub przyczyny ich zaniechania) w sprawie każdego z punktów instrukcji poselskiej z roku 1784. Poseł czerski poinformował też sejmikujących, że, zgodnie z jej drugim punktem, sejm uchwalił konstytucję *Dekreta executionis*¹⁴⁰. P. Kiciński nie zapomniał też o nakazie instrukcji, który dotyczył realizacji dawnych zaleceń poselskich. W tej sprawie posłowie czerscy mieli zgłaszać odpowiednie projekty, co zostało potwierdzone zaświadczeniem podpisanym przez marszałka sejmowego (o jego złożeniu wspomniano w laudum sejmiku)¹⁴¹, którym był starosta i poseł piński Franciszek Ksawery Chomiński¹⁴². Niestety dokument ten nie zachował się. Omówienie nieskutecznych starań posłów w sprawie zmiany terminów czerskich kadencji sądowych¹⁴³ (do czego jeszcze wróczę), dało P. Kicińskiemu okazję do przedstawienia ogólnych refleksji na temat funkcjonowania sejmów. Za podstawową bolączkę parlamentu uznał on brak dostatecznego czasu. Wskazał, że w świetle ustaw z lat 1768, 1775 i 1776 na „prawdziwe obrady” przeznaczony jest nie 6 tygodni, lecz zaledwie kilka dni¹⁴⁴. Pierwsze dwa tygodnie posłowie spędzają na „ceremoniach” i wyborach (rugi poselskie, wybór marszałka, elekcje Rady Nieustającej, komisji skarbowych i członków sądu sejmowego). Kolejne dwa tygodnie poświęcone są czynnościom związanym z kontrolą i „zakitowaniem” (udzieleniem absolutorium) władz wykonawczych. P. Kiciński nie kwestionował ich potrzeby. Wskazywał jednak, że są okazją do „okazania patriotyzmu i popisania się wymową”, w rzeczywistości zaś nie służą „dobru powszechnemu”¹⁴⁵. Współcześni historycy faktycznie podkreślają nadmierne obciążenie „wolnych” (nieskonfederowanych) sejmów okresu Rady Nieustającej procedurami wyborczymi i kontrolnymi. W pełni dostrzegali ten problem również ówcześni obserwa-

¹³⁹ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 313.

¹⁴⁰ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 313v-314v. Por. Vol. leg., t. IX, Petersburg 1889, s. 15-17.

¹⁴¹ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 314v; laudum sejmiku z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476v-477.

¹⁴² *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryjnego... 1784...*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 9.

¹⁴³ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 314v-315.

¹⁴⁴ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 315-315v.

¹⁴⁵ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 315v.

torzy życia politycznego, przynajmniej ci bardziej przenikliwi. P. Kiciński stwierdzał wreszcie, że z pozostałych dwu tygodni odliczyć trzeba pięć ostatnich dni, które są potrzebne na przepisanie i podpisanie konstytucji. Pozostałe 10 dni jest zredukowane do kilkadziesiątu godzin przez „różne sprzeczki, intrygi, partie”¹⁴⁶, co było oczywistą aluzją do sejmowych działań antykrólewskiej opozycji. W dalszej części relacji P. Kiciński omówił i pozytywnie ocenił dorobek ustawodawczy sejmu¹⁴⁷. Dał również wyraz swoim regalistycznym przekonaniom, komentując działania Rady Nieustającej. Jej uchylone rezolucje określał bowiem jako dostrzeżone omyłki. Kierownik królewskiego Gabinetu nie pominął jednak głośnych ofiar na rzecz wojska, czynionych przez czołowe postacie opozycji, Stanisława Szczęsnego Potockiego (który dopiero co wsparł mal-kontentów) i Kazimierza Nestora Sapiechę¹⁴⁸. Relacja P. Kicińskiego świadczy o jego dużej przenikliwości oraz kulturze politycznej. Niewątpliwie był on wschodzącą gwiazdą stronnictwa regalistycznego¹⁴⁹, człowiekiem przekonanym o potrzebie reform ustrojowych, a zarazem potrafiącym dostrzegać preferencje szlacheckiej prowincji.

Relacja poselska z sejmu grodzieńskiego zaakceptowana została przez sejmik, który wyraził swoim reprezentantom „publiczną wdzięczność”¹⁵⁰. Następnie na kandydatów do urzędu sędziego ziemskiego wybrani zostali jednomyślnie: szambelan Andrzej Rostworowski (prawdopodobnie poseł gnieźnieński z roku 1780), eks-sędzia grodzki czerski Stanisław Rożecki, wicestarosta czerski Andrzej Puchała i komornik ziemski czerski Walenty Rudzki¹⁵¹. S. Rożecki na sejmiku elekcyjnym (z 19 czerwca 1782 r.) był wybra-

¹⁴⁶ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 315v.

¹⁴⁷ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 316. Na tle innych „wolnych” sejmów w 1784 r. dorobek ustawodawczy był dość znaczący: J. Michalski, *Sejm w czasach...*, s. 380; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej...*, s. 75.

¹⁴⁸ Relacja Piusa Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 316v. Por. E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 121; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] *PSB*, t. XXXV, s. 54.

¹⁴⁹ Por. J. Michalski, *Kiciński Pius...*, s. 384-385.

¹⁵⁰ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476v-477.

¹⁵¹ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 477. Na temat przypuszczenia, że to A. Rostworowski był w 1780 r. posłem gnieźnieńskim por. J. Kowceki, *Rostworowski Andrzej*, [w:] *PSB*, t. XXXII, Wrocław 1989-1990, s. 176. Niestety w laudum i instrukcji sejmiku średzkiego z 21 VIII 1780 r. przy nazwisku Rostworowskiego brakuje imienia: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Kaliskie grodzkie relacje, sygn. 434, k. 297v, 312.

ny kandydatem do urzędu podkomorzego czerskiego. A. Puchała pełnił, jako komornik ziemski warszawski, funkcję marszałka koła rycerskiego w 1778 r. oraz asesora na sejmikach w roku 1780 i 1782 (elekcyjnym)¹⁵². Ostatecznie królewską nominację na urząd sędziego ziemskiego czerskiego uzyskał wymieniony w laudum na pierwszym miejscu A. Rostworowski¹⁵³. Na kandydatów do urzędu podśędka czerskiego byli przez sejmik wybrani: cześnik czerski Konstanty Zaborowski, komornicy ziemscy Nikodem Cebulski i Antoni Domański oraz stolnikowicz czerski Józef Mrokowski¹⁵⁴. N. Cebulski i A. Domański pełnili funkcję asesora w 1784 r. na zgromadzeniu przedsejmowym¹⁵⁵. Podśędkostwo otrzymał jednak J. Mrokowski, jedyny z kandydatów nie posiadający jeszcze urzędu¹⁵⁶.

Ostatnią sprawą, którą zajął się sejmik elekcyjny z 19 września 1785 r., był projekt Departamentu Wojskowego dotyczący wprowadzenia nowego systemu rekrutacyjnego. Został on skierowany na sejmiki 9 lipca 1785 r. Według tej propozycji, popieranej przez króla, planowano coroczne dostarczanie 1000 osób, proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich i duchownych oraz miastach i miasteczkach szlacheckich. Każdemu regimentowi miał zostać przypisany okręg rekrutacyjny¹⁵⁷. Sejmik czerski nie zajął się jednak tą sprawą. Określenie stanowiska w stosunku do projektu odłożono do przyszłego sejmiku generalnego województwa mazowieckiego¹⁵⁸. Rodzi się pytanie, czy można to uznać za porażkę regalistów. Niektóre sejmiki pozytywnie zareagowały na wspieraną przez dwór inicjatywę¹⁵⁹. W moim przekonaniu należy zachować ostrożność w ocenianiu tej sprawy. Trzeba wziąć pod uwagę przesłaną na sejmiki tabelę (podpisaną przez prezesa Departamentu, hetmana polnego litewskiego Ludwika Tyszkiewicza), w której prezentowano rozkład liczby rekrutów między województwa i ziemie. Została ona określona dla całego księstwa mazowieckiego,

¹⁵² Lauda z 17 i 18 VIII 1778, 21 VIII 1780 i 19 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 451, 456, 461, 464v.

¹⁵³ J. Kowceki, *op. cit.*, s. 176.

¹⁵⁴ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 477.

¹⁵⁵ Laudum z 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 471.

¹⁵⁶ *Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego... 1787...*, s. 151.

¹⁵⁷ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 149-150; L. Ratajczyk, *Przewyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami sejmu czteroletniego*, Warszawa 1975, s. 87-88.

¹⁵⁸ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 477.

¹⁵⁹ L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 88.

które miało dostarczać rocznie 103 osoby¹⁶⁰. W tej sytuacji odesłanie projektu na obrady wojewódzkie miało uzasadnienie merytoryczne.

Kolejnym sejmikiem ziemi czerskiej było zgromadzenie poselskie z roku 1786. Kampania przedsejmowa toczyła się w atmosferze zaostżenia stosunków między dworem a opozycją, wywołanego, ciągnącą się jeszcze od pierwszych miesięcy 1785 r., aferą kalamniatorki Marii Dogrumowej. W efekcie zapadł wyrok sądu marszałkowskiego, na mocy którego, m.in., skazano na zapłacenie grzywny czołową postać magnackiej opozycji – starostę generalnego ziem podolskich Adama Kazimierza Czartoryskiego¹⁶¹. Nie pierwszy raz w centrum wydarzeń znalazł się kasztelan czerski T. Ostrowski, który jako asesor uczestniczył w postępowaniu sądu marszałkowskiego¹⁶². Afera miała swój dalszy ciąg. Wspomniany w dekrete, choć nie uczestniczył w sprawie, F.K. Branicki ogłosił manifest i rozpętał kampanię na rzecz wyeliminowania swojego nazwiska z wyroku¹⁶³. W tej sytuacji dla Stanisława Augusta kluczowe znaczenie miało pominięcie afery dogrumowskiej i manifestu hetmańskiego w instrukcjach poselskich¹⁶⁴. Opozycja mocno zaangażowała się w kampanię przedsejmową, a sejmiki poselskie w kilku miejscach były bardzo burzliwe¹⁶⁵. Nie ma jednak podstaw, by sądzić, że podobne emocje towarzyszyły przygotowaniom do zgromadzenia, pierwszej w hierarchii, ziemi księstwa mazowieckiego.

Obrady sejmiku w Czersku, 21 sierpnia 1786 r., zagał podkomorzy M.A. Pniewski. Na marszałka koła rycerskiego jednomyślnie został wybrany podkomorzyc łomżyński i pułkownik kawalerii narodowej Marcin Zbierzchowski¹⁶⁶. Miał on już duże do-

¹⁶⁰ *Proporcya rekruta do dymów* (druk z podpisem hetmana L. Tyszkiewicza), AGAD, Łęczyckie grodzkie oblaty, sygn. 113, k. 478.

¹⁶¹ *Proporcya rekruta do dymów* (druk z podpisem hetmana L. Tyszkiewicza), AGAD, Łęczyckie grodzkie oblaty, sygn. 113, k. 478.

¹⁶² A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej przed ostatnim „wolnym” sejmem 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia historica 58, 1996, s. 91-92; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785-1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, 4, s. 62-63.

¹⁶³ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 65-71.

¹⁶⁴ Król do Michała Mniszcha z 6 VII 1786, BCz 927, s. 692.

¹⁶⁵ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 125; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwójonych” sejmików w latach 1778-1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1-2, s. 76-78.

¹⁶⁶ Laudum sejmiku w Czersku z 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 478-478v.

świadczenie parlamentarne. W sierpniu 1778 i czerwcu 1782 r. pełnił funkcję asesora¹⁶⁷. Do pomocy marszałkowi przydzielono czterech asesorów. Na funkcje te, również jednogłośnie, powołano: komornikowicza czerskiego Feliksa Staniszewskiego, sekretarza gabinetowego Adama Szeluttę, podwojewodzica czerskiego Franciszka Domańskiego i Franciszka Ksawerego Makowieckiego¹⁶⁸. Prawdopodobnie wszyscy pierwszy raz występowali w tej roli na sejmikach czerskich. Na uwagę zasługuje A. Szelutta, który w latach 1786-1793 pracował w Gabinetcie Stanisława Augusta¹⁶⁹. Po przysiędze marszałka i asesorów, zgromadzeni przystąpili do wyboru posłów ziemi czerskiej na sejm. Mandatami „jednomyślnymi i zgodnemi” głosami obdarzeni zostali chorąży czerski P. Boski i kasztelanik łukowski K. Jezierski¹⁷⁰. P. Boski, niedoszły kandydat do urzędu podkomorskiego, należał do weteranów miejscowego życia politycznego. K. Jezierski w roku 1784 był asesorem na sejmiku przedsejmowym¹⁷¹. Posłów zobowiązano do przestrzegania instrukcji, ale w pierwszej kolejności napisano, iż mają „z czułości o dobro krajowe potrzeby Ojczyzny popierać gruntownie”¹⁷². Sejmik wysłał też delegatów, którzy mieli wyrazić wdzięczność Stanisławowi Augustowi i „starać się o to, aby nieustanna względem dobra publicznego Najjaśniejszego Pana czułość przez obywatelskie niezgody i oziębłość udreńczoną nie była”¹⁷³.

Wobec braku szczegółowych informacji na temat przedsejmowej planty królewskiej trudno jednoznacznie ocenić wyniki wyboru posłów. Sprawę dodatkowo komplikuje fakt, iż przedstawiciele ziemi czerskiej nie umieszczono w sporządzonym w kręgach opozycji wykazie posłów, w którym oceniano ich postawę polityczną¹⁷⁴. Niewątpliwie jednak żaden z reprezentantów ziemi czerskiej jawnie nie wsparł przeciwników monarchy, którzy podpisali manifest opozycyjnych parlamentarzystów w sprawie rugów posel-

¹⁶⁷ Lauda z 17-18 VIII 1778 i 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 451, 457v, 464v.

¹⁶⁸ Laudum z 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 478v.

¹⁶⁹ M. Rym sz y n a, *op. cit.*, s. 185.

¹⁷⁰ Laudum z 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 478v-479.

¹⁷¹ Laudum z 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 471.

¹⁷² Laudum z 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 479.

¹⁷³ Instrukcja poselska ziemi czerskiej z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 226.

¹⁷⁴ Wykaz posłów na sejm 1786, AGAD, APP 96, s. 317; W. Filip c z a k, *Rola spraw wojskowo-skarbowych na sejmie 1786 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia historica 49, 1993, s. 64-65.

skich¹⁷⁵. Posłowie czerscy nie dali się też poznać jako opozycyjni mówcy. Sugeruje to, że należy ich zaliczyć do regalistycznej większości¹⁷⁶. Z drugiej strony należy pamiętać, że w czasie sejmików z sierpnia 1788 r. chorąży P. Boski popierał (nieskutecznie) do mandatu czerskiego kandydata związanego z opozycją¹⁷⁷.

Uchwalona na sejmiku czerskim 21 sierpnia 1786 r. instrukcja poselska nie była szczególnie długa, gdyż liczyła 13 punktów¹⁷⁸ (jednak o 7 więcej niż w roku 1784). Na wstępie wyrażono chęć, by stosownie do oczekiwań króla, nie stawiać spraw prywatnych przed publicznymi. W tych ostatnich deklarowano zaś, że „stosujemy serca nasze do Ojcowskich Jego Królewskiej Mości Pana naszego starań”¹⁷⁹. Jednak wbrew tym zapewnieniom w instrukcji dominowały postulaty o charakterze partykularnym i prywatnym. Z tej grupy wyłączyć można, mającą aspekt polityczny, sprawę rekompensaty dla Wielkopolan, którzy ponieśli straty w wyniku podpisania polsko-pruskiej konwencji granicznej (chodziło o rozgraniczenie dóbr prywatnych)¹⁸⁰. Mimo wszystko regaliści nie mieli powodu do narzekań. W instrukcji przemilczano bowiem drażliwe sprawy Dogrumowej i manifestu hetmana F.K. Branickiego. Wiele przesłanek wskazuje, że sejmik przedsejmowy ziemi czerskiej w 1786 r. odbywał się pod kontrolą stronnictwa regalistycznego.

Nie wiadomo, czy po sejmiku poselskim zebrało się zgromadzenie gospodarskie.

Na krótkie omówienie zasługują też, przewijające się przez instrukcje poselskie z lat 1780-1786, najistotniejsze postulaty o charakterze społeczno-gospodarczym, dotyczące sądownictwa, a także zagadnienia lokalne.

Sejmik czerski wykazywał dużą dbałość o zachowanie uprzywilejowanej pozycji szlachty. Chciano, by funkcje skarbowe mogły być sprawowane wyłącznie przez rodowitą szlachtę, z pominięciem

¹⁷⁵ *Manifest... Senatorów, Ministrów, Posłów...* 11 X 1786, [w:] *Zbiór mów, głosów, przymówień, manifestów remanifestów. etc. mianych na Seymie 1786*, Warszawa 1787, t. I, s. 177-178; W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 80-81. W artykule błędnie podałem, że manifest podpisało 4 posłów i 21 senatorów, oczywiście uczyniło to 4 senatorów i 21 posłów.

¹⁷⁶ Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 490, 494-495.

¹⁷⁷ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 350-351.

¹⁷⁸ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 223-226.

¹⁷⁹ Instrukcja z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 223.

¹⁸⁰ Instrukcja z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 224; A. Zahorski, *Ignacy Wyszogota Zakrzewski. Prezydent Warszawy*, wyd. 2, Warszawa 1979, s. 18-21.

cudzoziemców (1780, 1782)¹⁸¹. Postulowano także, by jedynie ziemianie mogli być wyznaczani do komisji sądowych ustanawianych przez Asesorię. Domagano się zastrzeżenia tylko dla szlachty miejsca w palestrze trybunalskiej, asesorskiej, sądów marszałkowskich i komisji skarbowych¹⁸². Takie żądania znajdowały się zresztą w kanonie postulatów sejmikowych pochodzących z różnych obszarów¹⁸³. Charakterystyczna dla szlachty czerskiej jest, co zapewne miało związek ze specyfiką społeczną Mazowsza, dbałość o interesy szlachty niezamożnej. Ponawiane były postulaty (1780, 1782) dotyczące wysokości opłat kancelaryjnych. Domagano się, by taksy w aktach metryk, miejskich oraz w sądach asesorskich były ustalone według norm obowiązujących w kancelariach szlacheckich¹⁸⁴. W 1786 r. dołączono także żądanie, by kancelarie miejskie nie przyjmowały transakcji i manifestów w sprawie majątków ziemskich¹⁸⁵. Dbano o tradycyjne przywileje szlacheckie, takie jak zwolnienie z opłat celnych własnych produktów¹⁸⁶. Nie zapomniano też o szczególnych prawach, które otrzymali miejscowi obywatele. Ponawiano żądanie, by respektowane były przywileje na wyręby w lasach królewskich (1780, 1782)¹⁸⁷. Powtarzano postulat (podobnie jak w przypadku innych sejmików), by procesy o zbiegłych poddanych rozpatrywane były w sądach właściwych dla właściciela majątku, z którego pochodził uciekinier. W roku 1782 proponowano także egzekwowanie kar od osób, które przyjmują poddanych bez odpowiedniego świadectwa¹⁸⁸.

W instrukcjach ziemi czerskiej w latach 1780-1786, inaczej niż w innych województwach, nie interesowano się losem miast na swoim terytorium, choć sytuacją Czerska zajmowano się na sejmi-

¹⁸¹ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468.

¹⁸² Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468.

¹⁸³ Por. J. Jedlicki, *Klejnot i bariery społeczne. Przeobrażenia szlachectwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa 1968, s. 33, 50-51.

¹⁸⁴ Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780 i 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 459, 467v.

¹⁸⁵ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 224.

¹⁸⁶ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320, TP 3, k. 467v.

¹⁸⁷ Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780 i 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 459, 467v.

¹⁸⁸ Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780 i 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 459v, 468, 469; S. Śreniowski, *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego*, Warszawa 1948, s. 202-204; J. Michalski, *Sprawa chłopska na sejmie 1773-1775*, „Przegląd Historyczny” 1954, t. XLV, z. 2-3, s. 9-10.

ku gospodarskim z 22 sierpnia 1780 r. Dość nieliczne były też postulaty zmierzające do ożywienia życia gospodarczego. W roku 1780 chciano, by na Pilicy używanie młynów-pływaków dozwolone było jedynie w miejscach, gdzie nie są szkodliwe dla żeglugi¹⁸⁹. W 1786 r. interesowano się realizacją projektów, które zmierzały do rozwoju handlu¹⁹⁰. W roku 1782 domagano się zniesienia monopolu tytoniowego, jako przynoszącego korzyści wyłącznie małej grupie osób, co zapewne wiązało się z negatywną oceną działalności Kompanii Tabaczej¹⁹¹.

Dużo miejsca zajmowały, jak zwykle, postulaty związane z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości. W roku 1780 domagano się, by dekrety „executionis” były wydawane tylko przez trybunały, które miały także rozstrzygać sprawę ważności dekretów i sancitów konfederackich z 1775 r. W tej samej instrukcji wnoszono o wprowadzenie języka polskiego w procesach i wyrokach sądów granicznych. Także w 1780 r. pojawił się postulat, by sejmiki („ziemie”) obmyśliły fundusz na spisanie seriarzy akt ziemskich i grodzkich¹⁹². W 1782 r. zainteresowano się procedurą postępowania w sądach marszałkowskich¹⁹³.

Część postulatów z zakresu sądownictwa miała związek z zagadnieniami lokalnymi. W roku 1780 sejmik czerski skarżył się na to, iż na registr mazowiecki w Trybunale Koronnym przeznaczono bardzo „szczupły” i niedogodny dla obywateli czas¹⁹⁴. Zgodnie z ustawą z 1775 r. sprawy z tego rejestru miały być sądzone w okresie od początku grudnia do końca stycznia (co drugi rok)¹⁹⁵. Wyjazdy deputatów z Piotrkowa w okresie świątecznym powodowały, że ze względu na brak „kompletu” apelacje dotyczące województwa mazowieckiego nie mogły być sądzone zgodnie z przewidzianymi w prawie terminami, co skutkowało narastaniem zaległości¹⁹⁶. W związku z tym pojawiały się, w innych ziemiach województwa, projekty powołania odrębnego Trybunału dla Mazow-

¹⁸⁹ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 13v.

¹⁹⁰ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 224.

¹⁹¹ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468v; R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 155-159.

¹⁹² Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 13v.

¹⁹³ Instrukcja poselska z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468v.

¹⁹⁴ Instrukcja poselska z 21 VIII 1782, AGAD, ZP 107, k. 13.

¹⁹⁵ *Vol. leg.*, t. VIII, s. 107. *Trybunał Koronny*.

¹⁹⁶ Franciszek Ksawery Kęszycki do Jana Kickiego z 28 XI 1781, BCz 924, s. 197.

sza¹⁹⁷. W instrukcji z roku 1786 postulowano, aby ustanowić osobną kancelarię grodzką dla powiatu garwolińskiego w Garwolinie. Motywowano to trudnościami komunikacyjnymi wynikającymi z faktu, iż powiat znajdował się na drugim (wschodnim) brzegu Wisły¹⁹⁸. Wagę tego problemu potwierdzają losy sejmików z lutego 1792 r. w ziemi czerskiej. Ze względu na trudności z przeprawą przez Wisłę na sejmiku w Górze (nie obradowano w Czersku ze względu na zły stan kościoła parafialnego) nie mogła uczestniczyć znaczna część szlachty garwolińskiej. Konieczne było zorganizowanie dla niej dodatkowego zgromadzenia w Sienicy¹⁹⁹.

Najczęściej powtarzaniem postulatem sejmików czerskich było przeniesienie terminu kadencji miejscowych sądów ziemskich z poniedziałku po święcie Narodzenia Jana Chrzciciela (24 czerwca) na poniedziałek po święcie Trzech Króli²⁰⁰. Sprawa ta zasługuje na szczególną uwagę, gdyż doczekała się realizacji. Sejm z roku 1786 uchwalił konstytucję, na mocy której zmianie uległy terminy kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich²⁰¹. Warto więc krótko omówić działania, które do tego doprowadziły. O wysiłkach posłów czerskich na rzecz tej propozycji na sejmie 1784 r. pisał P. Kiciński. Faktyczny kierownik Gabinetu królewskiego w relacji z września 1785 r. podkreślał, że projekt w sprawie kadencji sądowych, jako że „najwięcej i powszechnie obywatelstwo interesował przeto też od nas najusilniej był popierany”²⁰². P. Kiciński stwierdził, że dla jego realizacji użyto sposobu, który jako jedyny mógł być skuteczny na sejmie wolnym. Poproszono wojewodę A. Małachowskiego o złożenie sesji wojewódzkiej z udziałem senatorów i posłów ze wszystkich dziesięciu ziem. Uformowano na niej „projekt księstwa mazowieckiego”, w którym umieszczono po jednym punkcie z każdej instrukcji. Uwzględniono jedynie propozycje o charakterze publicznym (zmiany terminów i miejsc odbywania kadencji sądowych, ubezpieczenia archiwów, itp.). Na podstawie propozycji wojewódzkich, planowano sformułowanie projektu dla

¹⁹⁷ J. Gierowski, *Sejmik generalny...*, s. 155.

¹⁹⁸ Instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 225-226.

¹⁹⁹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe...*, s. 44, 148, 166.

²⁰⁰ Instrukcje poselskie z 21 VIII 1780, 19 VIII 1782 i 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 459v, 468-468v, 473; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 225.

²⁰¹ Vol. leg., t. IX, s. 39. *Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich*.

²⁰² Relacja P. Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 314v-315.

całej Wielkopolski, na sesji prowincjonalnej. Na działania te zabrakło jednak czasu²⁰³. Projekt uchwalonej w 1786 r. ustawy nie został zgłoszony przez parlamentarzystów czerskich, lecz przez sędziego ziemskiego i posła liwskiego Ignacego Cieciszowskiego²⁰⁴. Warto zauważyć, że wspomniana konstytucja była jedną z kilku zaledwie ustaw w sprawach lokalnych (pomijam propozycje dotyczące osób prywatnych), które zostały uchwalone w latach 1778-1786 na wolnych sejmach. Nie było zapewne przypadkiem, że wszystkie konstytucje dotyczyły obszarów zdominowanych przez regalistów – Litwy i Mazowsza²⁰⁵. Wydaje się, że była to szczególna forma premiowania sejmików, które udzielały poparcia polityce królewskiej.

Sejmik czerski wykazał też pewne zainteresowanie problematyką edukacyjną i kulturalną. W roku 1780 w instrukcji postulowano: „edukacja narodowa, aby stosowana była *ad utilitatem* uczącej się młodzieży”, co było wyrazem, dość delikatnego, krytycyzmu szlachty czerskiej wobec działań Komisji Edukacji Narodowej²⁰⁶. W instrukcji z 1784 r. pojawiła się, omówiona wcześniej, sprawa finansów Szkoły Rycerskiej, którą przedstawiono w sposób podkreślający zasługi Stanisława Augusta²⁰⁷. Najczęściej jednak (1782, 1786) interesowano się kwestią tylko pośrednio związaną z zagadnieniami kulturalno-edukacyjnymi. Domagano się nagrody dla spadkobierców braci Załuskich, jako rekompensaty za wydatki poniesione przy tworzeniu biblioteki swego imienia²⁰⁸. Należy podkreślić, że miejscowa szlachta (również z przyczyn prywatnych) mocno angażowała się w tę sprawę. Na sejmie 1778 r. projekt dotyczący sukcesorów Załuskich wniósł poseł czerski M.A. Pniewski²⁰⁹ (późniejszy podkomorzy).

²⁰³ Relacja P. Kicińskiego z sejmu 1784, AGAD, ZP 107, k. 315.

²⁰⁴ Ignacy Cieciszowski, *Odmiana kadencji sądów ziemskich czerskich i liwskich* (rękopiśmienny projekt z podpisami autora i marszałka izby poselskiej), AGAD, ZP 27, k. 63.

²⁰⁵ Oprócz omówionej ustawy było jeszcze 5 takich konstytucji: *Vol. leg.*, t. IX, s. 23 (ustawy sejmu 1784), 37-40 (ustawy sejmu 1786).

²⁰⁶ Instrukcja poselska z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 107, k. 13v. Na instrukcję czerską w tej sprawie powoływał się na sejmie W. Moszczeński: *Dyaryusz Seymu... 1780*, s. 251. Na temat stosunku sejmików do Komisji Edukacji w tym okresie por. W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984, s. 416-417.

²⁰⁷ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 472v.

²⁰⁸ Instrukcja poselska z 21 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 468v; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 225.

²⁰⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 278.

Na przestrzeni lat 1780-1786 instrukcje czerskie podlegały pewnej ewolucji. Początkowo (1780, 1782) dominowały postulaty związane z postawami konserwatywnymi, odległe często od założeń polityki Stanisława Augusta. Kolejne instrukcje (1786, a zwłaszcza 1784 r. – obecność P. Kicińskiego) wskazują na większą otwartość sejmików czerskich na oczekiwania liderów obozu regalistycznego, co znalazło wyraz choćby w rozmiarach samego dokumentu. Przed kolejnymi sejmami instrukcje liczyły odpowiednio: 24, 22, 6 i 13 punktów.

Na zakończenie chciałbym krótko zająć się procedurą obrad i elitami parlamentarnymi ziemi czerskiej. Podstawą analizy będą uchwały 8 sejmików (4 poselskich, 2 gospodarskich i 2 elekcyjnych). Wiadomo jednak, że odbył się przynajmniej jeszcze jeden sejmik gospodarski (po podkomorskim z 19 czerwca 1782 r.)²¹⁰. Nie można wykluczyć, że obrady gospodarskie odbywały się także po sejmikach poselskich z 1782 i 1786 r., ale nie ma na to dowodów.

W interesującym mnie okresie z ośmiu analizowanych sejmików tylko jeden został zagajony przez senatora. Obrady elekcyjne z września 1785 r. rozpoczęto pod przewodnictwem wojewody mazowieckiego A. Małachowskiego²¹¹. Najczęściej (6 razy) sejmiki z lat 1780-1786 zagajane były przez podkomorzych czerskich. W roku 1780 dwa zgromadzenia zainaugurował M. Karczewski. Po uzyskaniu urzędu podkomorzego, w 1782 r., M.A. Pniewski zagaił cztery sejmiki (poselskie w 1782, 1784 i 1786 oraz gospodarski w 1784 r.). Obrady sejmiku elekcyjnego z czerwca roku 1782 rozpoczął starosta czerski F. Bieliński²¹². Pod kierunkiem zagajającego odbywały się wybory marszałka i asesorów sejmikowych (w latach 1780-1786 wszystkie były jednogłośnie). Specyfiką czerskich sejmików gospodarskich było to, iż nie dokonywano wspomnianych elekcji, lecz funkcje te pełniły osoby, którym powierzono je na odbywających się poprzedniego dnia sejmikach poselskich²¹³. Nie ma pewności, choć wydaje się to prawdopodobne, że powyższa zasada obowiązywała także na sejmiku gospodarskim, który odbył się po sejmiku elekcyjnym w 1782 r. W przypadku sejmików, na których wybrano marszałka i asesorów ich przysięgę na „sprawie-

²¹⁰ Laudum sejmiku z 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 474v.

²¹¹ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 476.

²¹² Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464.

²¹³ Lauda z 22 VIII 1780 i 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 462, 463v, 474, 475v.

dliwe i rzetelne konnotowanie wotów” odbierał urzędnik zagajający obrady²¹⁴.

Do obowiązków marszałka koła rycerskiego należało proponowanie kandydatów na wybierane przez sejmik funkcje, co było powszechnie stosowaną praktyką²¹⁵. W laudach sejmików elekcyjnego z 1782 i poselskiego z 1786 r. znajdują się sformułowania, iż pretendenci do mandatu lub urzędu sądowego podawali swoje kandydatury do łaski marszałkowskiej²¹⁶. Na badanych przez mnie sejmikach funkcję marszałka koła rycerskiego pełniło 5 osób (tab. 1).

Tabela 1

Osoby pełniące funkcję marszałka koła rycerskiego
na sejmikach czerskich 1780-1786

Osoba pełniąca funkcję marszałka	Data i rodzaj sejmiku
Jan Szymanowski, podstolic warszawski	21 VIII 1780 – poselski 22 VIII 1780 – gospodarski 16 VIII 1784 – poselski 17 VIII 1784 – gospodarski
Aleksy Jasiński, komornik graniczny czerski	17 VI 1782 – elekcyjny
Ignacy Boski, chorążyc czerski	19 VIII 1782 – poselski
Jan Magnuszewski, podsędkowicz czerski	19 IX 1785 – elekcyjny
Marcin Zbierzchowski, pułkownik i podkomorzyc łomżyński	21 VIII 1786 – poselski

Źródło: lauda sejmikowe.

Zwraca uwagę fakt, że wśród osób pełniących funkcję marszałka nie widzimy urzędników ziemskich. Był tylko jeden niższy urzędnik sądowy (komornik graniczny). Zdecydowanie dominowali w tym gronie (80%) synowie urzędników ziemskich mazowieckich

²¹⁴ Lauda z 21 VIII 1780, 17 VI i 19 VIII 1782 oraz 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 461, 464v, 466v, 471v.

²¹⁵ Laudum z 21 VIII 1780, 19 VIII 1782, 16 VIII 1784. BPAU 8320. TP 3, k. 461-461v, 466v, 471v; A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmów Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 95.

²¹⁶ Lauda z 17 VI 1782 i 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 465, 479.

(niekoniecznie czerskich). J. Szymanowski, który w latach 1780 i 1784 był cztery razy marszałkiem, w 1788 r. został wybrany posłem czerskim na sejm²¹⁷.

Na sejmikach czerskich w latach 1780-1786 asesorów powoływano w liczbie czterech, po jednym z każdego powiatu²¹⁸. Nie zawsze jednak wszyscy pomocnicy marszałka podpisywali laudum. Takie sytuacje odnosiły się do sejmików gospodarskich²¹⁹. Można więc sądzić, że wybrani poprzedniego dnia asesorowie nie wytrwali w Czersku do końca obrad gospodarskich. Dla niektórych asesorów funkcja ta była wstępem do dalszej kariery parlamentarnej. Asesorami byli wcześniej, wymienieni już, marszałkowie: J. Szymanowski (w 1778, później także w 1785 r.), J. Magnuszewski (w 1778, ponownie 18 sierpnia 1788 r.) i M. Zbierzchowski (sejmik elekcyjny 1782 r.). Antoni Domański (asesor z 16 sierpnia 1784) został w roku 1788 marszałkiem sejmiku poselskiego²²⁰. Kasztelanik zakroczymski Franciszek Ksawery Rostworowski (asesor z 17 czerwca 1782) kierował w listopadzie 1788 r. sejmikiem elekcyjnym (podkomorskim)²²¹. Adam Szelutta (asesor z 1786 r.) był 16 kwietnia 1792 r. marszałkiem sejmiku powiatu garwolińskiego w Sienicy²²². Kolejni asesorowie z interesującego mnie okresu Andrzej Puchała (1780 i 17 czerwca 1782 r.) i Karol Jeziński (1784) uzyskali później funkcję posłów ziemi czerskiej. K. Jeziński otrzymał mandat w 1786 i 1790 r.; A. Puchałę również wybrano na drugą kadencję Sejmu Wielkiego²²³.

Odbywające się w latach 1780-1786 cztery sejmiki przedsejmowe nie były szczególnie burzliwe. Wybór posłów następował zawsze jednomyślnie. Sformułowanie laudum sejmiku z 21 sierpnia 1786 r. może jednak sugerować, że zgłosiło się więcej niż dwóch pretendentów do funkcji²²⁴. Jednak już w roku 1788 na sejmiku przedsejmowym doszło do głosowania, które zakończyło

²¹⁷ Laudum sejmiku w Czersku z 18 VIII 1788, BPAU 8320. TP 3, k. 481.

²¹⁸ Lauda z 21 VIII 1780, 17 VI i 19 VIII 1782, 16 VIII 1784, 17 IX 1785, 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 461, 464v, 466, 471, 476v, 478v.

²¹⁹ Lauda z 22 VIII 1780 i 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 463v, 475v.

²²⁰ Laudum z 18 VIII 1788, BPAU 8320. TP 3, k. 480v.

²²¹ E. Rostworowski, *Rostworowski Franciszek Ksawery...*, s. 192.

²²² W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe...*, s. 166-167.

²²³ *Ibidem*, s. 149, 167.

²²⁴ Posłów wybrano „spomiędzy kandydatów do łaski na toż poselstwo podających się”: Laudum z 21 VIII 1786, BPAU 8320. TP 3, k. 479.

się sukcesem kandydatów regalistycznych²²⁵. Ogółem w latach 1780-1786 osiem funkcji poselskich z ziemi czerskiej obsadziło tyleż osób (tab. 2). W czerskich laudach sejmików przedsejmowych brak jest informacji o obecności legatów królewskich. W latach 1782, 1784, 1786 delegowano po dwie osoby z misją do króla. W roku 1782 zostały one zaopatrzone w osobną instrukcję²²⁶. W 1784 i 1786 o ich wysłaniu i powierzonych im obowiązkach pisało w instrukcjach poselskich²²⁷. W laudach sejmikowych znalazła się informacja o jednej tylko relacji złożonej przez posłów czerskich z sejmu (na sejmiku z 19 września 1785 r.).

Tabela 2

Osoby wybrane na posłów ziemi czerskiej na sejmy w latach 1780-1786

Data sejmiku	Wybrani posłowie
21 VIII 1780	Andrzej Mokronowski, generał lejtnant; Wojciech Moszczeński, szambelan
19 VIII 1782	Kazimierz Rudziński, wojewodziec mazowiecki; Antoni Suffczyński, kasztelan czerski
16 VIII 1784	Franciszek Prażmowski, sędzia ziemski czerski; Pius Kiciński, sekretarz Gabinetu
21 VIII 1786	Paweł Boski, chorąży czerski; Karol Jezierski, kasztelan łukowski

Źródło: lauda sejmikowe.

Skład czerskiej reprezentacji sejmowej z lat 1780-1786 był dość niejednorodny. Znaleźli się w nim tylko dwaj (25%) urzędnicy ziemscy. Obaj wkrótce doczekali się awansu. F. Prażmowski (wcześniej także poseł na sejm rozbiorowy) w roku 1785 został kasztelanem zakroczymskim; P. Boski w 1788 r. otrzymał podkomorstwo czerskie, pełniąc ten urząd w lutym 1792 r. zagajał sejmik w Gó-

²²⁵ Laudum z 18 VIII 1788, BPAU 8320. TP 3, k. 480v-481; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r...*, s. 350-351; J. Kowcecki, *Rostworowski Andrzej...*, s. 176.

²²⁶ Instrukcja dla delegatów do króla z 19 VIII 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 470-470v.

²²⁷ Instrukcja poselska z 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 473v; instrukcja poselska z 21 VIII 1786, AGAD, ZP 130, s. 226.

rze²²⁸. Mandaty poselskie w Czernsku uzyskały osoby, których polityczne znaczenie wykraczało daleko poza granice ziemi. A. Mokronowski, marszałek sejmu z 1776 r., niedługo po sejmikowym wyborze został wojewodą mazowieckim²²⁹. P. Kiciński, szef Gabinetu Stanisława Augusta, już jako poseł liwski należał do wyróżniających się parlamentarzystów Sejmu Czteroletniego²³⁰. W badanym przeze mnie okresie najczęściej, 3 razy (37,5%), mandat otrzymywali synowie senatorów. Najmniej o związkach z życiem parlamentarnym ziemi czernskiej wiemy w wypadku szambelana W. Moszczeńskiego. W roku 1782 ubiegał się on, jednak bezskutecznie, o mandat poselski w województwie krakowskim²³¹.

W latach 1780-1786 w Czernsku odbyły się dwa sejmiki elekcyjne, na których dokonano elekcji kandydatów na trzy urzędy sądowe (tab. 3). Sejmik podkomorski w roku 1782 był najburzliwszym zgromadzeniem w badanym przeze mnie okresie, gdyż doszło na nim do „rozdzielenia” obrad. Jednak i w tym wypadku (zapewne właśnie dlatego) kandydaci, spośród których monarcha nominował podkomorzego, zostali wybrani jednogłośnie. Stało się tak, choć do rywalizacji o 4 miejsca zgłosiło się 7 osób²³² (jednak dwie, chorąży P. Boski i sędzia ziemski F. Prażmowski, uczestniczyły w konkurencyjnym zgromadzeniu). W 1785 r. w odniesieniu do obu elekcji (sędziowskiej i podsędzkowskiej) wybór nastąpił jednomyślnie²³³.

W roli kandydatów do urzędów sądowych wystąpiło 11 osób (S. Rożecki dwa razy). W gronie tym zdecydowanie dominowali urzędnicy sądowi różnych szczebli – 8 osób (prawie 73%). Ceniona była także aktywność parlamentarna. Dwie osoby pełniły wcześniej funkcję marszałka koła rycerskiego swej ziemi. Byli to A. Puchała (1778) i J. Szymanowski (1780). W roku 1778 na posła został wybrany B. Jasiński²³⁴. N. Cebulski i A. Domański pełnili rok wcze-

²²⁸ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Prażmowski Franciszek...*, s. 379; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe...*, s. 148.

²²⁹ E. Rostworowski, *Mokronowski Andrzej*, [w:] *PSB*, t. XXI, Wrocław 1976, s. 591-592.

²³⁰ J. Michalski, *Kiciński Pius...*, s. 383-384. P. Kiciński nie był jednak, jak czytamy w biogramie, posłem liwskim na sejm z 1786. Por. Laudum sejmiku w Liwie z 21 VIII 1786, BPAU 8322. TP 5, k. 600-600v.

²³¹ BCz 694, s. 65. Michał Walewski do króla z 19 VIII 1782.

²³² Laudum z 17 VI 1782, BPAU 8320. TP 3, k. 464v-465v.

²³³ Laudum z 19 IX 1785, BPAU 8320. TP 3, k. 477.

²³⁴ Laudum z 17 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 451v.

śniej (16 sierpnia 1784) funkcję asesorów²³⁵. Warto też zauważyć, że mianowany w 1785 r. na urząd sędziego ziemskiego A. Rostworowski został w listopadzie 1788 r. wybrany kandydatem do podkomorstwa czerskiego.

Tabela 3

Kandydaci do urzędów sądowych ziemi czerskiej w latach 1782-1785

Data sejmiku	Wakujący urząd	Wybrani kandydaci (podkreślona jest osoba nominowana)
17 VI 1782	podkomorzy	Baltazar Jasiński, pisarz ziemski i grodzki czerski; <u>Marcin A. Pniewski, chorąży stężycki i podstarości czerski</u> ; Stanisław Rożecki, sędzia grodzki czerski; Jan Szymanowski, podstolic warszawski
19 IX 1785	sędzia ziemski	<u>Andrzej Rostworowski, szambelan</u> ; Stanisław Rożecki, eks-sędzia grodzki czerski; Andrzej Puchała, wicestarosta czerski; Walenty Rudzki, komornik ziemski czerski
19 IX 1785	podśędek	Konstanty Zaborowski, cześnik czerski; Nikodem Cebulski, komornik ziemski czerski; Antoni Domański, komornik ziemski czerski; <u>Józef Mrokowski, stolnikowicz czerski</u>

Źródło: lauda sejmikowe.

Na szczególną uwagę zasługują czerskie sejmiki gospodarskie. W latach 1780-1786 odbyły się przynajmniej trzy takie zgromadzenia. Dwa z nich zebrały się dzień po sejmikach poselskich (22 sierpnia 1780 i 17 sierpnia 1784). Trzeci, którego laudum się nie zachowało, obradował po sejmiku podkomorskim²³⁶, więc zapewne 18 czerwca 1782 r. Na wszystkich trzech zgromadzeniach kontynuowano działania, mające na celu „ulożenie” i oprawę ziemskich ksiąg sądowych. Zostały one zapoczątkowane decyzją sejmiku gospodarskiego z 18 sierpnia 1778 r., który jednomyślnie uchwalił podatek na ten cel (eufemistycznie nazywany „składką”), a także

²³⁵ Laudum z 16 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 471.

²³⁶ Laudum z 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 474v.

wyzaczył egzaktora do jego zebrania²³⁷. Na kolejnych zgromadzeniach nie tylko dokonywano rozliczeń finansowych i kontroli dokonanych prac, ale podejmowano kroki mające na celu ściąganie zaległych sum oraz powołano archiwistę ziemi²³⁸. Problem archiwów, właściwego przechowywania i konserwacji ksiąg sądowych, tradycyjnie budził zainteresowanie sejmików²³⁹. Jednak działania czerskiego samorządu wykraczały poza normy powszechnie przyjęte w badanym przeze mnie okresie. Uchwała z sierpnia 1778 r. była naruszeniem ustanowionego w roku 1768 zakazu uchwalania przez sejmiki podatków. Wprawdzie nie był to zakaz bezwzględny, gdyż sejm mógł pozwolić sejmikom na takie działania, o czym świadczy konstytucja z 1775 r. w sprawie województwa kijowskiego²⁴⁰. W ustawodawstwie z lat 1773-1776 nie odnalazłem jednak podobnego upoważnienia w odniesieniu do ziemi czerskiej. Laudum sejmiku gospodarskiego z sierpnia 1784 r. wskazuje na jeszcze jedną interesującą sprawę. Szlachta powiatu garwolińskiego dysponowała sumami, które ulokowane zostały u starosty czerskiego F. Bielińskiego²⁴¹. Tego rodzaju działania znane są z ówczesnej praktyki samorządowej. Najszerzym echem odbiła się sprawa 800 000 złp. lokowanych przez sejmik średzki na dobrach sierakowskich. W tym wypadku doszło do reakcji władz centralnych. W jej wyniku, na mocy konstytucji z 1766 r., Stanisław August w roku 1767 zdecydował o losie sum pochodzących ze skarbu województw wielkopolskich²⁴². Finansowe osiągnięcia szlachty ziemi czerskiej nie spowodowały jednak podobnych konsekwencji.

Sejmiki ziemi czerskiej miały pewne odrębne rysy, które wzbogacają nasz obraz życia parlamentarnego w czasach Rady Nieustającej. Na uwagę zasługuje aktywność miejscowej szlachty w sferze samorządowej. Działała ona w tej dziedzinie z dużą determinacją, nie oglądając się na ograniczenia wynikające z istniejącego stanu prawnego. Miejscowi urzędnicy ziemscy wykazywali stosunkowo

²³⁷ Laudum z 18 VIII 1778, BPAU 8320. TP 3, k. 456-456v.

²³⁸ Lauda z 22 VIII 1780 i 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 462-463, 474-475v.

²³⁹ J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587-1668)*, Lublin 2004, s. 69-71.

²⁴⁰ *Vol. leg.*, t. VII, s. 294 (*Porządek sejmikowania*); t. VIII, s. 164 (*Komisja do wyznaczenia placu w Żytomierzu dla domów jurysdykcyjnych*).

²⁴¹ Laudum z 17 VIII 1784, BPAU 8320. TP 3, k. 475-475v.

²⁴² M. Zwierzykowski, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku*, Poznań 2003, s. 248-251.

niewielkie zainteresowanie uczestnictwem w życiu politycznym na szczeblu centralnym. Ziemia czerska nie była wolna od oddziaływań opozycji. Mandaty poselskie często jednak powierzano osobom rekomendowanym przez dwór (sprzyjać temu mogła bliskość Warszawy), a słabo związanym z życiem sejmikowym ziemi czerskiej. Taka postawa, jak się wydaje, przyniosła korzyści miejscowej społeczności szlacheckiej. Udało się zrealizować, ważny z lokalnego punktu widzenia, projekt dotyczący zmiany terminów kadencji sądowych. Był to sukces w trudnym dla inicjatyw lokalnych okresie wolnych sejmów doby Rady Nieustającej. Sejmik czerski wniósł zarazem swój wkład w rozwój reformatorskich tendencji w życiu politycznym ówczesnej Rzeczypospolitej. Mam na myśli sejmikową i sejmową aktywność P. Kicińskiego i jego, niezwykle interesującą, relację z obrad grodzieńskich roku 1784.

WITOLD FILIPCZAK

The Sejmiks in Czersk 1780-1786

The land of Czersk was a part of the Mazovian palatinate. Sejm deputies and candidates for judiciary offices were chosen during the sejmik elections in Czersk, which was also the place of economic sejmiks. The article focusses on the preparations for the sejmik meetings, proceedings and decisions of particular assemblies. It also discusses the views of szlachta on political and local issues. The sejmiks in Czersk were dominated by the royalist influence. The advantage of the royalist party was most distinctly shown in the course of sejmiks preceding the sejm of 1784. The most tumultous sejmik took place in 1782, when the candidates for podkomorzy's office were elected. The conflict divided this sejmik into two assemblies. The sejmiks of Czersk were greatly active in the matters of self-government. Their main concern was the storage and maintenance of the judicial books. In defiance of the existing law a special tax was imposed to ensure the good condition of the judicial books. In Parliament Czersk land was represented by the persons who were important in the political life of the whole Polish state. In 1780 Czersk sejmik elected Andrzej Mokronowski as a deputy (he became Marshal of the Sejm in 1776). In 1784 Pius Kiciński (head of the king's private chancellery) was a deputy from Czersk as well. Kiciński was the author of a very interesting account of the Sejm in Grodno.

Translated by
DOROTA FILIPCZAK

